

JUHÁSZ GYULA

Magyarország hadbalépése Nagy-Britannia és az Amerikai Egyesült Államok ellen

Amikor 1941. június 27-én Bárdossy László a képviselőházban bejelentette a hadiállapotot Magyarország és a Szovjetunió között, a magyar politikai élet porondján sokan abban az illúzióban ringatták magukat, hogy a Szovjetunióra korlátozott aktív részvétel a háborúban nem fogja maga után vonni a hadbalépést a nyugati hatalmakkal is. A háború logikája azonban keresztül húzta ezeket a számításokat. Rövid idő alatt bebizonyosodott, hogy a Szovjetunió megtámadásának szükségszerűen el kellett vezetnie a nyugati államokkal való hadiállapothoz.

A Szovjetunió ellen tervezett villámháború csődje, annak ellenére, hogy a német csapatok kezdetben rendkívüli gyorsasággal nyomultak előre a szovjet területeken, hamarosan nyilvánvalóvá lett. 1941 augusztusában, két hónapos, igen nagy veszteségeket követelő véres harcok után a hadjárat befejezésének még távoli ködképei sem tűntek fel. A szovjet hadsereg hősiességi védelmi harcrai közepette hiú ábránd lett volna a Szovjetunió kapitulációjában reménykedni. Sztójay, a berlini magyar követ már 1941. július 18-án jelentette, hogy a külügyi hivatalban hangsúlyozzák: „Az oroszok szívós ellenállást fejtenek ki, hogy minden rendelkezésre álló erőt ellenállás formájában bevetnek a harcba.” Az tapasztalható — tette hozzá jelentéséhez —, hogy „az orosz erőt, különösen azok ellenállását, főleg technikai felkészültségét német oldalon nem ismerték teljes mérvben”.¹

Mindez természetesen magyar vonatkozásban elsősorban azt jelentette, hogy füstbe mentek a magyar kormány azon reményei, hogy viszonylag kis erők bevetésével a Szovjetunió ellen megválthatják a németek jóindulatát és nagyjából megőrizhetik a magyar fegyveres erők épségét. Nem lehetett többé kétséges, hogy a német hadvezetés mind nagyobb erők bevetését fogja követelni Magyarországtól is. 1941 nyárutójától ez a törekvés a német—magyar kapcsolatok legjellemzőbb vonásává vált. A magyar hadsereg mind teljesebb felhasználásáért egymást követték a közvetlen politikai és katonai tárgyalások, amelyeket a homályos ígéretek és a drasztikus fenyegetések kísértek.

A németeknek ez a törekvése nagyrészt egybe esett a magyar katonai vezetés, elsősorban a vezérkar céljaival, annak ellenére, hogy már a Szovjetunió elleni háborúban való részvétel első két hónapja gyanús tényeket tárt fel a magyar hadseregről. Kiderült, hogy sem ütőképességében, sem felszerelésében nem felel meg a modern háború követelményeinek, s valóban csak az ágyutöltelék szerepét játszhatja. A frontra küldött magyar haderő alig másfél hónap alatt szétzilálódott. Felszerelése mintegy 80%-ban tönkre ment. Mindez feltárta a magyar katonai vezetés hiányosságait, azt az ellentmondást, ami a magyar had-

¹ Ö. L. Küm. res. pol. 1941 — 24 — 527.

sereg harckésztségéről, felszereléséről és erejéről szüntelenül hangoztatott nézetek és a valóság között volt.

Werth Henrik vezérkari főnök már 1941 augusztusában újból felvetette a magyar hadsereg erőteljesebb részvételének kérdését a Szovjetunió elleni háborúban. Werth biztos lévén a dolgában, a kormány beleegyezése nélkül, s a nélkül, hogy Horthyval erről tanácskozott volna, augusztus 5-én közölte Rudolf Tousseint tábornokkal, a budapesti német katonai attaséval: javaslatot szándékozik tenni Németországnak a magyar hadsereg további egységeinek felajánlására a frontharcokra, vagy megszállási feladatok elvégzésére.²

Két héttel később, augusztus 19-én egy memorandumot juttatott el Bár dossyhoz, amelyet a kormány elleni vádaskodással kezdett, mondván, hogy Magyarország „a bolsevizmus elleni tradicionális beállítottsága dacára is csak kénytelen-kelletlen” lépett be a háborúba kis erővel, ami „Magyarország részére nehezen jövátelhető politikai hátrányt jelent”.³ Werth nem vonakodott attól sem, hogy a németek nevében vádaskodják. Részletesen fejtegette, hogy a magyar kormány „mulasztása” a németeknek nagy véráldozatba került, mert a magyar segítség elmaradása a lemergi csatában hátrányosan éreztette hatását és az „összhadműveletek lendületére fékezőleg hatott”. Ezt a „mulasztást” a vezérkari főnök emlékiratában úgy vélte jövátelhetőnek, ha a magyar kormány a háború folytatásához mielőbb felajánlaná a magyar haderő mintegy felét, legalább 4—5 hadtestet. S hozzátette: ezt a felajánlást nem szabad attól függővé tenni, hogy a német kormány kérje a magyar hadsereg fokozottabb részvételét a harcokban, mert „német vélemény szerint egy szuverén államnak önmagának kell sorsdöntő elhatározásra jutnia”. E sorsdöntő elhatározást Werth azért tartotta fontosnak, mert felfogása szerint „a háború utáni végső elrendezésnél a győztes tengelyhatalmak az egyes államokat abban az arányban fogják jutalmazni, ahogyan a hadműveletekben részt vettek”. Az emlékirat végül leszögezi, hogy a magyar hadsereg nagyobb arányú részvételét a harcokban politikai síkon kellene felajánlani Németországnak, s az ezzel kapcsolatos megbeszéléseken tisztázni kellene: *a)* ezeréves határaink visszaszerzését, *b)* a határokon belül élő szláv és román nemzetiségek kitelepítését, *c)* a zsidók kitelepítését, *d)* Magyarország részesedését a szovjet nyersanyagkészletekből.⁴

Werth lépései nem találtak kedvező visszhangra sem a kormánynál, sem Horthynál. Nem azért, mintha a szovjetellenességről, a további területi revízióról, a szomszéd országokkal való versenyfutásról vallott nézeteik szöges ellentétben állottak volna a vezérkari főnök felfogásával. A véleménykülönbségben, ezeknek az érdekeknek óvatosabb képviselője mellett szerepet játszottak a személyes sérelmek is. Horthy rendkívül sérelmesnek találta, hogy a vezérkari főnök, az ő megkérdezése nélkül, ajánlatokat tett a németeknek, mert ebben „legfelsőbb hadúri” jogainak csorbítását látta. Bár dossy pedig ott ütött Werth, ahol a legkevésbé várta: a németek iránti hűségét vonta kétségbe. De mindezeket túl, a kormány felfogását a háborúban való fokozottabb részvételt illetően nyilvánvalóan befolyásolták a keleti fronton és a nemzetközi helyzetben bekövetkezett fejlemények, s ezeknek hatása a magyar uralkodó osztályok egyes csoportjaira és a közvéleményre. A szovjet hadsereg egyre jobban erősödő védelmi harcái, a magyar uralkodó osztályok várakozása ellenére kibontakozni kezdő

² GFM. 1941 — 1 — 93 — 103912.

³ Horthy Miklós titkos iratai. Bpest, Kossuth Kiadó. 1963. 59. sz. irat. 300—307. 1.

⁴ Uo.

antifasiszta koalícióról érkező hírek nem maradhattak minden hatás nélkül: 1941. július 17-én a Szovjetunió és Anglia kormánya kölcsönös segítségnyújtási és a különbékét kizáró egyezményt kötött. 1941 augusztus elején az Egyesült Államok kötelezettséget vállalt, hogy a fontos hadianyagok szállításában elsőbbségi jogot biztosít a Szovjetunióknak. Augusztus 14-én közzétették a Rooseveltt és Churchill New-Foundland-i megbeszélései alapján létrejött ún. Atlanti Oceáni Államokmányt (Atlantic Charter). Augusztus 25-én szovjet és angol csapatok vonultak be Iránba.

Mindezen tényezők együttes hatására kezdtek a magyar politikai körökben olyan hangok hallatszani, amelyek — a vezérkarnak a német elképzelésekhez közelálló azon nézeteivel szemben, hogy minél nagyobb katonai erőt dobjanak a frontra — a hadsereg nagyobb arányú felhasználása ellen szóltak. Az olyan bátor fellépés, mint Bajcsy-Zsilinszky Endréé — aki Bárdossynak küldött 1941 augusztusi emlékiratában a csapatok visszaszállítását és a Szovjetunió elleni háborúból való azonnali kilépést követelte⁵ — süket fülekre talált ugyan. De az események hatására az uralkodó körök egyes csoportjaiban bizonyos óvatosságra intő hangulat kezdett mutatkozni.

Bárdossy, akit vérig sértett a vezérkari főnök memoranduma, 1941. augusztus 26-án terjedelmes levelet írt Horthynak, s ebben részletesen kitért Werth tételeire. „Semmiel sincs alátámasztva — írta —, de még csak valószínűsítve sem, hogy a birodalmi kormány vagy a német hadvezetőség elvárná tőlünk, hogy a folyamatban levő háborúban nagyobb erővel vegyünk részt, s hogy azt is megkívánná, hogy erre önként ajánljuk.”⁶ Majd azt fejtegette, hogy Magyarország délkelet-európai szerepének fontosságát már bebizonyította, s e szerep további vállalására nem kell külön érdemeket szereznie. Meggyőződése szerint a német hadseregnek nincs szüksége a magyar haderő nagyobb arányú részvételére, s ha mégis igényelné azt, akkor kétségtelenül hivatalos úton a magyar kormány tudomására hozná kívánságát, amelynek teljesítését mérlegelni lehetne, de addig — fejezi be érvelését Bárdossy — „egyáltalán nem áll országunk érdekében, hogy magunk iparkodjunk a szovjet elleni háborúba nagyobb erővel bekapcsolódni, ami — a vezérkari főnök minden erre vonatkozó fejtegetésének ellenére is — nyilvánvalóan kedvezőtlenül hatna a mi nemzeti erőink

⁵ O. L. Küm. pol. 1941 — 6970. Az emlékiratot Bajcsy-Zsilinszky Endre 1941. augusztus 5-én küldte el Bárdossynak. Kísérőlevelében többek között a következőket írta: „Igyekeztem tárgyilagos lenni. S éppen e tárgyilagosság érdekében, gondolatmenetem lehető hibátlansága és következtetéscim szilárdsága kedvéért s azért, hogy más gondolkodásúak számára is elfogadhatóvá tegyem konzekvenciáimat: mondom valószínűnek a Harmadik Birodalom háborúvesztését. Valójában ezt biztosra veszem. Ma már nagyon komoly, szakképzett katonák is így gondolkoznak, szerintem így kellene gondolkodnia s erre az eredményre kellene jutnia a magyar hadvezetőségnek is. Ebből a szinte kétszer-kétszer törvényszerűségével következő összeomlásból idejében ki kell vonnunk magunkat.”

Majd miután kifejtette, hogy az Európáért és civilizációért való kereszties hadjárat olcsó szólamaít ideje lenne elvetni, így folytatta: „Nem fog sor kerülni arra, hogy a németek megpróbálhassák Európa megszerzését. Ezért minden nap elvesztesz, sőt rettentő veszedelemeket gyűjt számunkra, amelyben nincs valaminő lépés belső ellenállásunk megszilárdítása és az orosz háborúból való kivonulásunk felé.

Szerintem a magyarság igazi nemzetközi megbecsülése és presztizsének emelkedése is itt kezdődik. Ez az érdek pontosan összevág honvéd hadseregünk mindenáron való megmentésének alapvető és mindennél fontosabb érdekével.

Még csak annyit: sokkal többen gondolkodunk így, vagy éféleképpen, mint ahogy hiszitek Magában a kormánypártban is, és mondhatom, nem a gyöngébb elem. Mőgötted leszünk mindnyáján, ha kimondod a magyarmentő *nem»-et.*”

⁶ Horthy Miklós titkos iratai. 300—307. l.

állagára, belső viszonyainkra és gazdasági termelésünkre”. A levél végén Bárdossy kijelentette, hogy a további együttműködés lehetőségét a vezérkar főnökével nem látja biztosítva.

Néhány nappal később, szeptember elseje körül Szombathelyi altábornagy, kassai hadtestparancsnok juttatott el egy memorandumot Horthyhoz, amelyben kifejtette, hogy a villámháború végetért, amelyből a magyar kormány politikájának le kell vonnia a következtetéseket, s csak saját érdekeit szabad szem előtt tartania.⁷ Szombathelyit a memorandum alapján konzultációra hívták a kormányzóhoz, ahol Werth és ő kifejtették nézeteiket. Horthy — akit nyilvánvalóan befolyásolt a Werth részéről ért sérelem — ezen a megbeszélésen Szombathelyit részesítette előnyben.⁸

A magyarországi hangulatban érezhető bizonytalanság jeleiről a németek hamar tudomást szereztek, ami méginkább sürgetővé tette, hogy a magyar hadsereg felhasználásával kapcsolatos elképzeléseiket hivatalos útra tereljék. Ezért Ribbentrop már 1941. szeptember elsején utasította Jagow budapesti követet, hogy keresse fel a kormányzót és Hitler nevében hívja meg a főhadiszállásra.⁹ Másnap újabb táviratot küldött Budapestre, amelyben szeptember 8-át ajánlotta a Hitlernél teendő látogatásra. S amíg előzőleg a kíséret összeállítását teljesen Horthyra bízta, addig most közölte, hogy a Führer nagyon örülne, ha a megbeszéléseken Werth vezérkari főnök mellett László altábornagy, a hadműveleti osztály vezetője is részt venne.¹⁰ A német meghívás csak sürgette a vezérkari főnök leváltását, mert Horthy semmiképpen sem akarta, hogy Werth képviselje a magyar katonai elképzeléseket a tárgyalásokon.

Ilyen előzmények után került sor Werth Henrik leváltására és Szombathelyi Ferenc kinevezésére 1941. szeptember 6-án. Werth leváltásakor Jagow, a néhány hónapja kinevezett új budapesti német követ azt táviratozta Berlinbe, hogy a vezérkari főnök visszalépése elsősorban Magyarországnak a Szovjetunió elleni háborúban való fokozottabb részvételének kérdésével függ össze. Megbízható értesüléseire hivatkozva közölte, hogy néhány napja Halder vezérezredeshez küldött levelében felajánlotta 8 magyar brigád bevetését a frontra.¹¹

1941. szeptember 7-én Horthy a német főhadiszállásra utazott. Kíséretében voltak: Bárdossy László miniszterelnök, Szombathelyi Ferenc, az új vezérkari főnök, László altábornagy, Szentmiklóssy követségi tanácsos. A magyar küldöttséget a látogatásra elkísérte Jagow budapesti német követ is.

Horthy és kísérete a főhadiszálláson Hitlerrel, Göringgel, Ribbentroppal, Brauchitsch-sal, Keitelrel, Halderral és Rintelennel folytatott megbeszéléseket. A sokoldalú megbeszélések jegyzőkönyvei ez ideig még nem kerültek napvilágra. Bárdossy és a magyar diplomaták feljegyzései, valamint német diplomáciai iratok alapján a megbeszélések körvonalait azonban rekonstruálni lehet.¹²

A megbeszélések főbb pontjai a következők voltak. A tengelyhatalmak katonai és politikai helyzete; Magyarország részvétele a Szovjetunió elleni hábo-

⁷ C. A. Macartney: October fifteenth. Edinburgh. 1961. II. köt. 54. l.

⁸ Uo.

⁹ GFM. 1941 — 1 — 93 — 104001.

¹⁰ GFM. 1941 — 1 — 93 — 104027.

¹¹ GFM 1941 — 1 — 93 — 104044.

¹² A tárgyalásokról a következő források álltak rendelkezésemre: Bárdossy László feljegyzése. O. L. Küm. Szent-Iványi Kézirat (továbbiakban Sz. I. K.) 686—714 l.; Sztójay 743/1941 — biz. jelentése. O. L. Küm. res. pol. 1941 — 27 — 729; Woermann és Erdmansdorff feljegyzése Rintelen közléséről: GFM. 1941 — 1 — 93 — 104070; 104286.

rúban; magyar—román viszony; magyar területi igények és határkérdések. Mindezekben belül a tárgyalások fő kérdése természetesen a magyar hadseregnek a Szovjetunió elleni háborúban való részvételének mennyisége és milyensége volt. Horthy emlékirataiban azt írja, hogy Hitlerrel történt első találkozása alkalmával maga vetette fel a fronton levő magyar csapatok visszavonásának kérdését.¹³ Hogy valóban személyesen kérte-e Horthy a csapatok visszavonását, az források hiányában nem ellenőrizhető, de hogy a kérdés már a magyar—német megbeszélések kezdetén felvetődött, azt bizonyítja a Ribbentrop és Bárdossy szeptember 9-i tárgyalásáról készített feljegyzés.¹⁴ A megbeszélés azzal kezdődött, hogy Ribbentrop kérdést intézett Bárdossyhoz: igaz-e, hogy a magyar kormány vissza akarja vonni csapatait a keleti hadszíntérről, és hangoztatta, hogy Magyarország visszavonulását „a bolsevista ellenes háborúból morális szempontból” rendkívül aggályosnak tartja.

Bárdossy egyetértését fejezte ki azzal, hogy a magyar csapatok visszavonása „morális szempontból” aggályos lenne és bizonygatta a magyar kormány szovjetellenességét, de azzal érvelt, hogy a fronton levő egységek felszerelése 50—80%-ban tönkre ment, s így nincs értelme továbbra is a hadszíntéren tartani őket. Más gyorshadtest hiányában pedig felváltásuk lehetetlen. Kifejtette azt is, hogy Magyarország más fegyvernemekkel sem tudna tevékenyen résztvenni a harcokban, mivel ez katonailag és gazdaságilag annyira legyöngyítene az országot, hogy „rendbiztosító szerepét Délkelet-Európában nem bírná tovább fenntartani”, s ez nem lehet érdeke Németországnak sem. Ribbentrop ekkor felvetette, hogy esetleg mód lenne a fronton levő magyar egységek új felszerelésére német hadianyagból és arra, hogy a folyamatban levő hadművelet után a magyar katonaság csak a front mögötti területek biztosításában vegyen részt.¹⁵

A német külügyminiszter javaslatait Hitler még az nap jóváhagyta. A részletes megállapodásokat Szombathelyi vezérkari főnök, László altábornagy és a német katonai vezetők dolgozták ki. A megállapodás a következőket tartalmazta: 1. A fronton levő magyar gépesített dandárt a németek sürgősen újból felszerelik, s így az a folyamatban levő hadműveletek befejezéséig, de legalább október 15-ig a hadműveleti térségben marad. Visszavonására csak ez után kerülhet sor. 2. Németország egy gépesített hadosztály teljes felszerelését a magyar hadsereg rendelkezésére bocsátja. 3. A front mögötti területeken tevékenykedő magyar hegyi és gyalogos dandárokat azonos létszámú egységekkel felváltják és újabb 12 gyalogos zászlóaljjal (4 hadosztály) egészítik ki. Ezek a továbbiakban csupán „hadtápszolgálatot” fognak teljesíteni.¹⁶

A magyar csapatok visszavonása tehát hamar lekerült a napirendről. A megbeszélések e tekintetben végül is a németek sikerével végződtek, s elérték újabb magyar egységek kiküldését, ha nem is közvetlenül a tűzvonalba, de legalább megszállási feladatok ellátására.

Szeptember 10-én Bárdossy újabb megbeszélést folytatott a német külügyminiszterrel. Ez alkalommal főleg a délkelet-európai helyzet került szóba. Bárdossy mindent latba vetett, hogy meggyőzze Ribbentropot: Délkelet-Európában Magyarország az egyedüli megbízható szövetséges. Bizonygatta, hogy Románia németbarát magatartása pusztán Antonescu személyéhez van kötve.

¹³ Horthy: Ein Leben für Ungarn. Bonn. 1953. 238. l.

¹⁴ O. L. Küm. Sz. I. K. 687—689. l.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo.

A bécsi döntésbe a románok nem akarnak belenyugodni. Szerbiában — folytatta fejtegetéseit — a Nedić-kormány létrehozása „pánszláv veszélyt” idézhet fel. S nem felejtette el hozzátenni, hogy a magyar kormány számára a szerb kormányalakítás elsősorban a Bánát megszerzése szempontjából aggályos. Horvátországgal kapcsolatban megjegyezte, hogy a magyar kormány továbbra is „igyekszik konszolidálását elősegíteni”.¹⁷

Mindezen kérdések más német vezető személyiségekkel folytatott megbeszélésen is szóba kerültek. S hozzá tehetjük: nem sok eredménnyel. A németek nem nagyon igyekeztek megérteni a magyar fejtegetések igazi céljait. Romániával kapcsolatban — mint ahogy az a feljegyzésekből kitűnik — leszögezték: „A fő hangsúly a petróleumon van, amely nélkül . . . azonnal be kellene szüntetni a hadműveleteket. Havi 500 ezer tonna jön Romániából és ezt egyedül Antonescu személye biztosítja. Antonescu személye tabu. Feltétlenül bíznak benne és igen nagyra becsülik.”¹⁸ A Bánátra vonatkozólag ismét csak ígéreteket kapott a magyar kormány. Megismételték, hogy a jugoszláviai Bánát Magyarországhoz tartozása „res judicata”. Azt azonban, hogy mikor kerülhet tényleges magyar fennhatóság alá, „kivülálló tényezők fogják meghatározni”. Horvát—magyar vonatkozásban csak annak megállapítására szorítkoztak, hogy „valami muraközi kérdés még nyitva áll”.¹⁹

Igen fontos és elvi jelentőségű mozzanat volt az 1941 szeptemberi német—magyar megbeszélésekben az a tény, hogy a magyar kormány hivatalosan olyan területekre jelentette be igényét, amelyek a történelmi határokon kívül estek. Szeptember 10-én Szombathelyi, az újdonsült vezérkari főnök, Jodl vezérezredesnek előterjesztett egy „határkiigazítási” tervezetet, amelynek értelmében az északkeleti Kárpátok gerincén húzódó határon túl fekvő lejtők, azaz Galícia egy részét Magyarországhoz csatolnák.²⁰ A javaslatot védelmi szempontokkal és a földrajzi viszonyokkal indokolták.

A németek a magyar javaslatot meglehetősen hűvösen fogadták, bár — nyilvánvaló összefüggésben a magyar csapatok felhasználásával — katonai oldalról a terv elé nem gördítettek akadályt.²¹

Szombathelyi előterjesztése nem volt a vezérkarnak valamiféle egyéni akciója. Ez a javaslat a kormánnyal egyetértésben született, s került a tárgyaló asztalra a főhadiszálláson tett látogatáskor. Bárdossy később Sztójayhoz küldött október 15-én kelt rendeletében utal arra, hogy bár némi ellenkezéssel, de maga is hozzájárult ahhoz, hogy a magyar vezérkar „határmódosítási” javaslatát a németeknek katonai úton előterjessze.²² Sőt, a megbeszélések után, mivel politikai részről a tervvel kapcsolatban a németek nem foglaltak állást, Sztójay utasítást kapott, hogy a határmódosítási tervezetet diplomáciai úton is terjessze fel a német kormányhoz. Erre vonatkozólag már a látogatás alkalmával megállapodtak.²³ A határmódosítási javaslat később bizonyos értelemben a két kormány

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo.

²⁰ GFM. 1941 — 1 — 93 — 104070; 104286; valamint O. L. Küm. Sz. I. K. 686—748. Pontos adatok az igényelt területekre vonatkozólag nem ismeretesek. A források egybevetése alapján úgy tűnik, hogy ez a terület nagyjából egybeesett azokkal a részekkel, amelyeket Ribbentrop 1939 szeptemberében a Lengyelország elleni háború idején ajánlott fel Csákynek.

²¹ O. L. Küm. Sz. I. K.

²² Uo.

²³ GFM. 1941 — 1 — 93 — 10407. Woermann feljegyzése Rintelen közléséről 1941.szeptember 11-én: „Den Ungarn sei bei den Besprechungen im Hauptquartier im Prinzip zugebilligt wor-

közötti diplomáciai nézeteltérések forrása lett, amellet, hogy német részről, mindaddig, amíg az ügy nyugvópontra nem került, ügyesen felhasználták követeléseik teljesítésének kicsikarására.²⁴

Az 1941 szeptemberi német—magyar tárgyalások anyagából figyelemreméltó az a helyzetértékelés, amit a német politikai és katonai vezetők a tengelyhatalmak helyzetéről, a háború kimeneteléről adtak. Magabiztosságuk ekkor még töretlennek látszott, s a magyar kormány önbizalmát is így igyekeztek növelni. A katonai helyzetet — idézi a Külügyminisztérium összefoglaló jelentése — nagyon optimisztikusan ítélték meg. „Általában az az elgondolásuk, hogy az Onyega tó—Molaga—Volga vonal elérése után nagyobb szabású hadműveletekre már nem lesz szükség, és a hadsereg felét vagy kétharmadát is leszerelhetik. Ami megmarad, elegendő a megszállt területen a rend fenntartására, az európai partok védelmére, Anglia tengeri blokádjára, valamint a közkeleti és afrikai gyarmati háború viselésére.”²⁵ Az Egyesült Államokról kijelentették, hogy „közeli hadbalépését irrelevánsnak tekintik, mert a két óceáni flottájuk 1944 előtt nem léphet akcióba”. A gazdasági helyzetről megjegyezték, hogy a mélyponton már túl van. A Szovjetuniótól elfoglalt területek, bányák és ipartelepek birtokában Európa gazdasági autarkiját biztosítva látják.

Horthy, Bárdossy és kíséretüknek tagjai a német győzelmi ígéretektől fellelkesülve tértek haza Budapestre. Szeptember 11-én Bárdossy rádiószózatot tartott, amelyben kijelentette: „A német haderő oldalán és a régi fegyverbarátság szellemében hozzuk meg a magunk véráldozatát ebben az új keresztesháborúban.”²⁶ Azt azonban, hogy valójában milyen kötelezettséget vállaltak a német főhadiszálláson, még a diplomáciai testület előtt is elhallgatta. A magyar követ-

den, dass sie ihre Grenze in Galizien auf Kosten des Generalgouvernements aus militärischen Gründen ein Stück vorverlegten und zwar als dauernde territoriale Veränderung. Ein offizieller ungarischer Vorschlag in dieser Hinsicht soll auf diplomatischem Wege erfolgen und dann von uns angenommen werden.”

²⁴ A magyar javaslatról 1941 október és november folyamán több jegyzékváltás történt, amelyben német részről annak politikai oldalát igyekeztek kidomborítani, magyar részről viszont katonai határellenőrzési kérdésre próbálták leegyszerűsíteni (GFM. 1941 — 93 — 104286; 104405 — 406; 104412; valamint O. L. Küm. Sz. I. K.). 1941. december elsején Budapestre járt Frank, a megszállt Lengyelország főkormányzója, aki Bárdossynak kijelentette, hogy Berlinben rossz benyomást keltett a magyar kormány az északeleti határvonal korrekciójára vonatkozó kérése, és hogy érthetetlennek tartják azt az indoklást, amely védelmi okokra hivatkozik, amikor tudniok kellene, hogy a „Generalgouvernement a Német Birodalom kiegészítő része, s mint ilyen végleges megoldást jelent”. Bárdossy ekkor jegyzékkel fordult a német külügyminisztériumhoz, amelyben ismét a kérdés határellenőrzési oldalát kiemelve megkérdezte, mikor és hogyan kerül sor a terület átadására (GFM. 1941 — 91 — 104412 és O. L. Küm. Sz. I. K.). A katonai határmegállapító bizottságok között a tárgyalások 1942 tavaszán, miután a németek már ígéretet kaptak a 2. hadsereg frontra küldésére, kezdődtek meg. Az új miniszterelnök, Kállay már óvatossabb volt, s 1942 áprilisában álláspontját így foglalta össze: „... Hangsúlyozni kívánom, hogy a berlini megbeszélések alapján teendő intézkedéseknek kizárólag a *katonai megszállás* és nem a területi átcsatolás jellegét kívánom adni, és ezért minden oly törvényhozási vagy közigazgatási intézkedést mellőzendőnek tartok, amely annexio jellegével bírhatna. Elsőrendű politikai érdeknek tartom ugyanis azt, hogy a háború alatti területgyarapodás kizárólag saját, volt területeinkre irányultak. Nem tartanám célszerűnek, ha ettől az elvi alaptól most letérnénk, mert ezt adott esetben ellenünk is fordíthatnák és esetleg a területi konpenzáció útjára kényszeríthetnének.” (O. L. Küm. Sz. I. K.) — 1942. augusztus 17-én pedig — miután a katonai bizottságoknak megegyezniök nem sikerült (HIL. 5121/cln. 1 vkf. 1942. VI. 22.) — jegyzék útján közölte: a magyar kormány igényét továbbra is fenntartva javasolja, hogy a határ kítűzését a háború végére halasszák. (O. L. Küm. Sz. I. K.)

²⁵ O. L. Küm. Sz. I. K.

²⁶ Külügyi Szemle, 1941. dec. 608—609. l.

ségeknek küldött tájékoztató a tárgyalások lényegét így foglalta össze: „Konkrét ügyek nem kerültek szóba, legalábbis oly értelemben, hogy ezek a két kormány között bármilyen megállapodást vagy elhatározást szükségessé tettek volna.”²⁷ Néhány semleges országban működő követség számára még külön hozzáfűzték: „Arról, hogy szovjet elleni akcióban eddiginél nagyobb erővel vegyünk részt, nincs szó.”²⁸ Egyedül a római követ kapott némi felvilágosítást a tárgyalások igazi tartalmáról. Szeptember 15-én Bárdossy a Külügyi Bizottságban számolt be a németországi útról, ahol azt állította, hogy Magyarország katonai részvételének mértéke a Szovjetunió elleni háborúban „az igénybevett magyar katonai alakulatok okszerű felváltása mellett továbbra is az eddigi keretek között marad”.²⁹

Hamarosan kiderült azonban, hogy a magyar kormány rosszul értelmezte a németek szándékait, ha azt hitte, hogy a magyar hadsereg a tárgyalásokon megállapított létszámmal biztosíthatja Magyarország folyamatos részvételét a háborúban. 1941 októberében Németország már további magyar egységek bevetését szeretne volna elérni, ráadásul, ha lehet, a régi recept szerint úgy, hogy az magyar felajánlkozásként történjék. Ezt bizonyos szempontból megkönnyítette a magyar vezérkar magatartása is: Szombathelyi október elején megbeszélést folytatott a budapesti német katonai attaséval. Tisztában van azzal — mondta az attasénak —, hogy a háborúban Magyarországnak fokozatosan teljes erejével Németország oldalára kell állnia. Mivel az elkövetkezendő esztendőbe nem szeretne felkészületlenül, új problémákkal belépni, kívánatos volna, ha idejében megtudhatná, hogy mit várnak Magyarországtól a jövő évben.³⁰ A német hadvezetés azonnal kihasználta a vezérkari főnök kérdése által teremtett lehetőséget, s így nem sokkal a beszélgetés után a német katonai attasé meghozta a választ: az OKW utalással a szeptemberi megbeszélésekre, a megszálló csapatok megerősítését, és ezen felül *új, főleg műszaki egységek bevetését kéri.* (Utász és híradós alakulatok.)

A német kérés a két vezérkar között közvetlen megbeszélések tárgyát is képezte, anélkül, hogy a kormány erről tudomással bírt volna. Október 20-án Paulus tábornagy telefonon felhívta a Honvédelmi Minisztérium hadművelleti csoportfőnökét, László Dezsőt, és Halder nevében megismételte: a német hadvezetőség a megszállási feladatokra már addig rendelkezésre bocsátott 4 dandáron kívül sürgősen még további 2 dandár kiküldéséhez kéri a vezérkar elvi hozzájárulását.³¹ Ugyanezen a napon Roeder ezredes a Magyarországon működő német Transport Kommandantur vezetője azt kérte a német Transportchef nevében, hogy minél több magyar vasútepítő alakulatot küldjenek ki a megszállt szovjet területre. A magyar vezérkarnak természetesen nem állt jogában, hogy a kérdésekről döntsön, s ezért László altábornagy, többszöri sürgetésre közölte Paulus-szal: a német hadvezetőség diplomáciai úton forduljon a magyar kormányhoz.³²

A német kormány — levonva azt a következtetést, hogy a magyar vezérkar és a kormány álláspontja nem egységes — a kérés diplomáciai úton való felvetése elől nem zárkózott ugyan el, hiszen a magyar haderő fokozottabb bevoná-

²⁷ O. L. Küm. Sz. I. K.

²⁸ Uo.

²⁹ Külügyi Szemle, 1941. dec. 609. l.

³⁰ GFM. 1941 — 93 — 104314 — 316.

³¹ O. L. Küm. Sz. I. K.

³² Uo.

sát a háborúba mindenképpen keresztül akarta vinni —, de azt is el kívánta kerülni, hogy diplomáciai lépésük kérésnek tűnjék fel. Ezért a budapesti német követ olyan utasítást kapott, hogy amikor az OKW igényeit a magyar miniszterelnöknél előterjeszti, egyben hangsúlyozza: a megbeszélések a két vezérkar között magyar katonai kezdeményezésre indultak meg.³³

Október 27-én jelent meg von Jagow követ Bárdossynál és közölte, hogy a magyar hadvezetőség korábbi kérésére hozza most a választ. Újabb megszálló csapatokat és különösen műszaki egységeket volna indokolt a frontra kiküldeni.³⁴

Bárdossy meglepődve hallgatta végig Jagow közléseit. Részletezte a szeptemberi megállapodásokat, majd kijelentette: „Ha a német hadvezetőség most ezen túl további csapatok kiküldését kívánná, illetőleg tartaná szükségesnek, a magyar kormány azt mérlegelés alá fogja venni.” A magyar kormány elhatározásának nem akar elébe vágni, de emlékeztetni szeretné a követet arra, hogy a Kelet-Galiciában levő megszálló csapatok felváltására szánt alakulatok már elindultak. A fronton küzdő csapatok helyett is küldenek ugyanolyan létszámú erőt, mielőtt azok visszatérnének.³⁵ A német követ utasításaihoz ragaszkodva ismételten leszögezte: tudomása szerint a magyar hadvezetőség fejezte ki azt a kívánságát, hogy szaporítsa a keleti fronton levő alakulatok számát, azzal a kérdéssel kísérve, hogy német részről mit találnának kívánatosnak. Ha a magyar hadvezetőség csakugyan nagyobb erővel kíván részt venni a háborúban, akkor — s ez a német válasz —, tegye azt elsősorban műszaki alakulatok kiküldésével.

Bárdossy viszont újból és újból hangoztatta, hogy csak félreértésről lehetett szó és meggyőződése szerint a magyar vezérkar részéről csak a készség és hajlandóság kifejezése történt, hogy a német kívánságoknak a lehetőségekhez képest Magyarország eleget tegyen, de nem felajánlkozásról. A megbeszélés végén ismét hangsúlyozta, hogy amennyiben a német hadvezetőség valóban kíván valamit, azt a magyar kormány az együttműködés szándékától vezetettve fogja megvizsgálni és a kívánságoknak a lehetőségekhez képest eleget fog tenni.³⁶

Bárdossy ez alkalommal is megismételte tehát korábbi produkcióját. Nem utasította el a német követeléseket, de azok teljesítését a német kormány kifejezett kéréséhez kötötte. Azonban a szokásos német reakció sem maradt el. Sztójay már október 30-án jelentette, hogy Clodius szerint a külügyi hivatalban bizonyos „Verstimmung” (hűvösség) tapasztalható Magyarországgal szemben mert a német hadvezetőség legutóbbi kérelmére Budapesten nem kapták meg a megfelelő és elvárt választ.³⁷ S megemlítette jelentésében, hogy Clodius „talán

³³ GFM. 1941 — 93 — 104314 — 516.

³⁴ Uo. „Aus Äusserungen des ungarischen Generalstabes vor einiger Zeit habe das O. K. W. entnommen, dass der ungarische Generalstab bitte, möglichst frühzeitig über einen etwa verstärkten Einsatz ungarischer Kräfte im kommenden Jahr unterrichtet zu werden. Dieser Bitte entsprechend habe die deutsche Wehrmacht vorgeschlagen, dass über die bereits vereinbarten vier ungarischen Sicherungsbrigaden hinaus noch weitere Sicherungskräfte für Besatzung eroberter Gebieten und ausserdem einige technische Truppeneinheiten eingesetzt werden. Der deutschen Wehrmacht wäre besonders die Entsendung technischer Truppen willkommen. Nachdem der ungarische Generalstab der deutschen Wehrmacht daraufhin jetzt mitgeteilt habe, dass die ungarische Regierung erwarte, dass diese Angelegenheit mit der ungarischen Regierung auf diplomatischem Wege besprochen werde, seien Sie beauftragt worden, unter Bezugnahme auf die früheren Äusserungen des ungarischen Generalstabes mitzuteilen, dass die deutsche Wehrmacht bereit sei, die erwähnten weiteren ungarischen Truppen im Osten einzusetzen.”

³⁵ O. L. Küm. Sz. I. K.

³⁶ GFM. 1941 — 93 — 104321.

³⁷ O. L. Küm. Sz. I. K.

nem minden célzás nélkül a románokról is tett említést, akik a hadsereg nagy részével és igen nagy vérbeli áldozatokkal is vettek részt a szovjet elleni háborúban”.³⁸ Románia megemlékezésével Clodius érzékeny pontot érintett. Az uralkodó politikai csoportokban a háború folyamán a revíziós törekvések mellett mindig erősebb volt a félelem attól, hogy lemaradnak a németek kegyeiért folytatott versenyben, mint az ország sorsának józan mérlegelése. Jellemző példaként lehet megemlíteni, hogy ez a versenyfutás volt az alapvető indítéka Ribbentrop budapesti meghívásának is. Már a szeptemberi megbeszéléseken tapogatództak aziránt, hogy a német külügyminiszter hogyan fogadná a meghívást. Sztójay szeptember 27-én jelentette, hogy benyomásai szerint Ribbentropra nagyon kedvező hatást tenne egy kormányzói meghívás. Javasolta, Horthy feltétlenül hívja meg a német külügyminisztert a szlovák meghívások ellensúlyozására, mert „a szlovákok fűt-fát hívnak üdülésre a Tátrába”.³⁹

A magyar csapatok felhasználása sürgős volt. A német kormány ezért végül is jobbnak látta — a huza-vona elkerülése végett —, ha teljesíti Bárdossy formális kívánságát. November 11-én Jagow ismét felkereste a miniszterelnököt, s hivatkozva Bárdossy korábbi kijelentéseire, hivatalosan ismertette a német hadvezetőség óhaját,⁴⁰ hozzátéve, hogy igen hálásak volnának, ha magyar részről az előadott kérést mielőbb teljesítenék. Bárdossy most már biztosította a német követet arról, hogy a magyar kormány a lehetőségekhez képest kérésüket minél előbb teljesíteni fogja. Másnap Jagow jelentette a főhadiszállásra, hogy a magyar kormány a német kívánságokat elfogadta, és kész azokat teljesíteni. A részletek megbeszélésére a magyar vezérkari főnök a kapcsolatot a német katonai attaséval már felvette.⁴¹

Ha a német kormány követeléseit Magyarországgal szemben általában a zsarolás, az ígérgetés és a féltékenység felkeltésével igyekezett elérni, úgy a magyar kormány viszont a Németországnak tett szolgálatok fejében minden alkalommal azonnal kísérletet tett revíziós törekvéseinek valóra váltására. Ezuttal is így történt. A magyar kormány ugyanis szerette volna az alkalmat felhasználni arra, hogy a már fél éve húzódó muraközi kérdést rendezze, s a vitás területet végérvényesen Magyarországhoz csatolhassa. November 12-én Bárdossy tájékoztatta a berlini követet a német kívánságok teljesítéséről. „Remélem — írta —, hogy ezzel megszűnik az a kedvtelenség, amit Nagyméltóságod legutóbb jelzett.”⁴² Majd a következő utasítást adta Sztójajnak: „Feltehetően számunkra kedvezően fordult hangulatban magyar—német nyugati határkérdést lehetőleg mielőbb rendezni szeretném. Szíveskedjék ezért illetékes tényezőt lehetőleg mielőbb felkeresni és, esetleg fentiekre hivatkozva, a most már hónapok óta húzódó határügy mielőbbi lezárását kérni. Kizárólag Nagyméltóságod saját tájékoztatására közlöm, hogy erre azért van most már feltétlenül szükség, mert a kormány a visszafoglalt déli területek visszacsatolásáról

³⁸ Uo.

³⁹ Uo.

⁴⁰ GFM. 1941 — 93 — 104365. „Der Wunsch der deutschen Wehrmacht gehe dahin, dass die ungarische Wehrmacht erstens noch zwei weitere Brigaden für Sicherungszwecke im rückwärtigen Gebiet zur Verfügung stellt, das heisst über die bereits früher vereinbarten vier Brigaden hinaus und zweitens technische Truppen in einem zwischen den beiden Oberkommandos festzustellenden Umfang einsetzt. Dabei handelt es sich um Eisenbahnbau und Betriebstruppen, Nachrichtentruppen und ähnliches.”

⁴¹ GFM. 1941 — 93 — 104379.

⁴² O. L. Küm. Sz. I. K.

a napokban törvényjavaslatot nyújt be. Erről azonban a németek előtt semmi esetre sem tegyen említést.”⁴³

A további német követelések, a szomszéd országokkal szembeni féltékenység, a revíziós igények jegyében zajlottak le Bárdossy megbeszélései 1941 november közepén Hitlerrel és Ribbentroppal, amikor a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozás és az antikomintern paktum megkötésének évfordulóját ünnepezték Berlinben. Ezúttal nem annyira a fokozottabb katonai részvétel, mint inkább a német gazdasági követelések álltak előtérben.

Miután 25-én Bárdossy — a többi csatlós országok képviselőivel együtt — aláírta az antikomintern paktum öt évvel való meghosszabbításának okmányát,⁴⁴ négy szemközt azzal hízelgett Ribbentrop külügyminiszter közismert hiúságának, hogy kijelentette: még mindig annak a nagyszabású beszédnek a hatása alatt áll, melyet a külügyminiszter az aláírás alkalmával tartott. Ribbentrop ebben a beszédben a „bolsevista veszéllyel szembeni európai szolidaritásról” szónokolt. S most nem késlekedett a magyar miniszterelnökkel világosan megértetni, mit ért Németország e szolidaritás alatt. Hangoztatta, hogy Németország most maximális erőt fejt ki Európa védelmében, és ezért minden lehetőséget igénybe kell venniük, hogy a küzdelmet sikerrel be is fejezzék. Tudja, hogy Bárdossy megértéssel kezelte eddig a német gazdasági kívánságokat. Németországnak most olajra és gabonára van szüksége. Ezért kéri, hogy a magyar kormány emelje az olajkontingenst 80 000 tonnáról 120 000 tonnára és biztosítson Németország számára további 10 000 tonna gabonát.⁴⁵

A meglepett Bárdossy panaszkodni kezdett ugyan arról, hogy az eddigi szállítások is nagy megerőltetést jelentettek, de megígérte: a nehézségek ellenére a legjobb indulattal iparkodik majd segíteni. Azután, hogy legalább valamiben kárpótlást találjon, dühös szitkozódásba kezdett Románia ellen. Pedig Ciano előző nap már figyelmeztette: Antonescu Berlinben persona grata és ezért vigyázzon, hogy a román témát itt szóba ne hozza.⁴⁶ „A románok egészen nyíltan lázítanak a bécsi döntés ellen” — mondta Ribbentropnak —, és azt fejtegette, hogy a „bécsi döntés azért sem volt áldozat Románia számára, mert sokkal rosszabbra voltak elkészülve”. Ezért nyugodtan állíthatja, hogy nagyobb területek elvesztését is lenyelték volna.⁴⁷

„Amíg a háború tart — válaszolta kimérten Ribbentrop —, a családi viszályokat fel kell függeszteni, s ezt Antonescunak is meg fogja mondani.” Azután támadni kezdett. Van-e még Budapesten amerikai követ? — kérdezte. Ellenőrzik-e eléggé, hiszen bizonyára angol érdekeket szolgál. Ügyel-e a magyar kormány eléggé a rádióra és általában az angol propaganda ellensúlyozására? Bárdossy nem tagadta meg magát, amikor így válaszolt: „Igen, van valami öreg bácsi Budapesten, az amerikai követ; de sose látom.”⁴⁸ Majd ezek után mást

⁴³ Uo.

⁴⁴ Külügyi Szemle, 1942. jan. 57—58. l.

⁴⁵ O. L. Küm. Sz. I. K.

⁴⁶ O. L. Küm. res. pol. 1941 — 23 — 899.

⁴⁷ O. L. Küm. Sz. I. K.

⁴⁸ Uo. Az amerikai követség, illetve a konzuli hivatal megszüntetését a németek már 1941. jún. 23-án kérték „a tengelyhatalmakkal való szolidaritás dokumentálásaként”. Bárdossy akkor nem teljesítette ezt a kívánságot, azzal az indokkal, hogy az Egyesült Államok kormánya válaszképpen megszüntetné az ottani magyar konzulátusokat és ez sokkal hátrányosabb lenne Magyarországra a nagyszámú kivándorolt magyar miatt, mint az Egyesült Államok számára a magyar kormány tisztán elméleti értékű lépése. (O. L. Küm. res. pol. 1941 — 10 — 744.) Október elején a német követ újabb jegyzékben kérte az USA követség konzuli osztályának betiltását.

nem tehetvén, a megbeszélések végén átadta Ribbentropnak Horthy meghívását magyarországi vadászatra.⁴⁹

Másnap az ünnepi ebéd alatt Bárdossy Hitlerrel beszélgetett. Hitler is szóba hozta a budapesti amerikai követség funkcionálását. A magyar miniszterelnök viszont ez alkalommal is a szomszéd államok ellen panaszkodott, akik — úgymond — sehogysem akarnak „az új rend már megállapított elveihez alkalmazkodni... és megtesznek mindent, hogy Magyarországot nyugalmából kihozzák”.⁵⁰

*

Amikor Bárdossy a német fővárosban azzal nyugtatta Ribbentropot, hogy sohasem látja az Egyesült Államok budapesti követét, nem igen gondolhatott arra, hogy néhány nap múlva, 1941. november 29-én Herbert Claiborne Pell követ keresni fogja miniszterelnöki rezidenciájában és átnyújtja az angol kormány ultimátumát. Ebben Nagy-Britannia kormánya felszólította a magyar kormányt, hogy 1941. december 5-ig szüntessen be minden katonai műveletet és vonja vissza csapatait a Szovjetunió területéről, mert ellenkező esetben kinyilvánítja a hadiállapotot Nagy-Britannia és Magyarország között.⁵¹

Ugy látszott, Bárdossyt felkészületlenül érte az angol kormány jegyzéke, pedig ez a lépés nem volt véletlen. A hadiállapot bekövetkeztére Angliával az események józan mérlegelése alapján számítani lehetett és kellett volna. Az angol—magyar diplomáciai kapcsolatok a Jugoszlávia elleni német támadás következtében már 1941. április 7-én megszakadtak,⁵² s amikor Eden a kapcsolatok

Bárdossy ugyanazokkal az érvekkel próbálta meggyőzni a németeket, mint júniusban. (O. L. Küm. res. pol. 1941 — 10 — 767.)

⁴⁹ A meghívó levelet közli: Horthy Miklós titkos iratai. 312. l.

⁵⁰ O. L. Küm. Sz. I. K.

⁵¹ A jegyzék magyarnyelvű szövegét lásd: Magyarország és a második világháború. Bpest, Kossuth Kiadó. 1961. 381. l.

⁵² O. L. Küm. pol. 1941 — 2/7 — 2355. A budapesti angol követ ez alkalommal a következő jegyzéket adta át Bárdossynak:

„No. 37/49/1941

Monsieur le Ministre,

For months His Majesty's Government have watched with concern the passage of German troops and military supplies across Hungarian territory with ultimate purposes which appeared from the first and are now clearly shown to be hostile to their allies and to themselves.

Recently the German army has established itself upon Hungarian territory near the borders of Yugoslavia and has simultaneously launched an attack upon Yugoslavia. The conclusion is inescapable that these two events are parts of a single plan; and His Majesty's Government are therefore now obliged to take a graver view than theretofore of manifest breaches of Hungarian neutrality.

They have observed with frequently expressed regret that the public attitude of the Royal Hungarian Government has lent enthusiastic support to the foreign policies of the present rulers of Germany and Italy. If this public support represents the real spirit of Hungary it follows that Hungary's failure to preserve her neutrality flows from intentions inimical to His Majesty's Government. If it does not, it follows that the virtual occupation of parts of Hungary by the armed forces of Germany corresponds to the loss by Hungary not only of her neutrality but of her independence. The result in either case is to render impossible the continuance of normal diplomatic relations between Hungary and the United Kingdom.

I am, therefore, instructed by His Majesty's Government immediately to withdraw my mission from Hungary and I have the honour to request that in so doing I may be accorded the facilities usual in the circumstances both for myself and for my diplomatic and consular staff.

I am to add that His Majesty's Government will reciprocally afford every facility and courtesy to the Royal Hungarian Minister in London and to his diplomatic and consular staff.

I avail myself of this opportunity to renew to Your Excellency the assurance of my highest consideration.”

megszakítását közölte a londoni magyar követtel, a következőket mondta: „Teleki volt az utolsó, akiben mi bízunk. Azokkal, akik most hatalmon vannak, soha többé szóba nem állunk; ezt kérem vegyék tudomásul és vegyék tudomásul azt is, hogy mi győzni fogunk és majd a béketárgyalásoknál Magyarország magatartására vissza fogunk térni.”⁵³

Ezt ismerve mégis miből táplálkoztak azok a remények, hogy Magyarország elkerülheti a hadbalépést a nyugati hatalmak ellen? Ismeretes, hogy a diplomáciai kapcsolatok megszakadását nem követte a hadüzenet a Jugoszlávia elleni magyar támadás után sem, az angol kormány több alkalommal megismételt ama figyelmeztetése ellenére, hogy amennyiben Magyarország maga is részt vesz olyan államok megtámadásában, amelyeket Anglia szövetségésének tekint — az hadüzenetet vonna maga után. Churchill 1941 áprilisában kijelentette, bár Magyarország magatartását elítéli, mindaddig, amíg a magyar csapatok nem kerülnek hadszíntéren az angol csapatokkal szembe, nem üzennek hadat Magyarországnak.⁵⁴ Ez az ígéret, bár a Szovjetunió elleni támadás előtt hangzott el, nem maradhatott számításon kívül akkor sem, amikor Magyarország részt vállalt a Szovjetunió megtámadásában. Elsősorban azért, mert a magyar uralkodó osztályok képviselőinek nagy részétől nem állt távol az az elképzelés, hogy Németország háborúja a Szovjetunió ellen valamiféle kiegyezéshez vezethet a nyugati hatalmakkal. S ha ez nem is következne be, a nyugati hatalmak nem vennék túlságosan szívükre Magyarországnak a Szovjetunióra korlátozott aktív részvételét a háborúban.

A nagyhatalmak Hitler-ellenes koalíciójának körvonalai azonban már 1941 nyarán kezdtek kibontakozni, s a bolsevizmus elleni szent keresztesháborúról hangoztatott német frázisok ellenére egyre erősödött. S ha ez a koalíció kezdetben nem is volt teljesen egységes és ellentétektől mentes, összetartó ereje a háború alatt nem csökkent, hanem erősödött. A koalícióban tömörült hatalmak összefogása és együttműködése szempontjából — a véleménykülönbségek ellenére — a tengelyhatalmak és csatlósai ellen vívott harcuk közös érdekei domináltak. Ennek pedig ki kellett hatnia Magyarországra és a nyugati hatalmak viszonyára is.

Magyarország pozíciója Angliában a Szovjetunió elleni háborúba lépése után, ha még lehetett, csak romlott, annak ellenére, hogy az angol kormány fenntartással viseltetett azzal a szovjet kéréssel szemben, hogy Nagy-Britannia mielőbb üzenjen hadat a csatlós államoknak, köztük Magyarországnak. A lisszaboni magyar követ — aki bizonyos fokig megfigyelő és összekötő kapocs volt Anglia felé — 1941. szeptember 23-án jelentette: „Különböző oldalról kapott egybehangzó információk szerint, az utóbbi két hónap folyamán pozíciónk Londonban erősen romlott. Több esetben tettek magasállású angol személyiségek ismerőseim előtt oly értelmű kijelentéseket, hogy az orosz háborúba való beavatkozásunk következtében az angolok minket most már ép oly ellenségnek tekintenek, mint tekintik a németeket.”⁵⁵

A Szovjetunió ismételt kérésére — a csatlós államoknak küldendő angol hadüzenetet illetőleg — 1941. november 7-én Churchill azt válaszolta Sztálinnak, hogy Nagy-Britannia a Finnországnak, Romániának és Magyarországnak küldendő hadüzenetet a jelen pillanatban nem tartja célszerűnek, és a következőkkel érvelt: „... Ami Romániát és Magyarországot illeti, ezekben az országokban

⁵³ O. L. Küm. Sz. I. K. Barcza György összefoglaló jelentése.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ O. L. Küm. res. pol. 1941 — 2 — 743.

igen sok a barátunk; Hitler elnyomta és vak eszközként használta fel őket. De ha a szerencse elfordul ettől a haramiától, könnyen ismét a mi oldalunkra állhatnak. Nagy-Britannia hadüzenete eltaszítaná őket, és azt a benyomást keltené, mintha Hitler egy olyan hatalmas európai szövetség feje lenne, amely szoros egységben áll velünk szemben.”⁵⁶ Mindehhez azonban még hozzátette: ha a szovjet kormány úgy gondolja, hogy az angol hadüzenet tényleges segítséget jelentene a Szovjetunióknak, újra kormánya elé viszi a kérdést. Sztálin másnap Churchillnek küldött üzenetében kifogásolta, hogy a szovjet javaslatot (melyet titkos diplomáciai úton küldött) az angol sajtó széltében-hosszában tárgyalja, s ráadásul az angol kormány elutasító álláspontra helyezkedik.⁵⁷

Az angol miniszterelnök két héttel később, november 22-én, viszonzválaszában kijelentette: Ha Finnország a legközelebbi 15 nap folyamán nem szünteti be a háborút, s a Szovjetunió továbbra is kívánja, akkor Nagy-Britannia hadat üzen.⁵⁸ A szovjet kormányfő Churchill üzenetét meglepéssel fogadta, s újból leszögezte, hogy a hadüzenetet szükségesnek tartja, mert „ellenkező esetben az a benyomás alakulhat ki, hogy a Hitler és legbuzgóbb csatlósai elleni háború kérdéseiben nálunk nincs egység”. Majd megjegyezte: „Magyarországot és Romániát illetően, úgy látszik, még várhatunk.”⁵⁹ Az angol kormány álláspontját azonban most már Magyarországra (és Romániára) is kiterjesztette.⁶⁰ Így került sor 1941. november 29-én az angol ultimátum átadására Budapesten Pell amerikai követ és Trawers követségi tanácsos által.

Amikor Bárdossy elolvasta az angol jegyzéket, kijelentette, hogy a közlés rendkívül meglepi, mert nem gondolta volna, hogy „Anglia oly módon kívánjon a Szovjetnek segíteni, hogy nekünk üzen háborút”. Hiszen ő lehetetlennek tartotta, hogy háborús állapot álljon be Magyarország és Nagy-Britannia között anélkül, hogy a két ország csapatai szemben állnának egymással, amire nem került volna sor. S nem nagyon ragaszkodott az igazsághoz, amikor azt bizonygatta, hogy ez idő szerint magyar csapatok már egyáltalában nem harcolnak a Szovjetunió ellen, mert 2 hete vonták ki őket, és „a magyar kormánynak nem szándéka, hogy a közvetlen katonai akcióban részt vegyen”. Attól sem riadt vissza, hogy a magyarországi angol-barát körökre hivatkozzék, akikre rossz hatással lesz az angol kormány elhatározása.⁶¹

Pell megkérdezte, nem kíván-e a magyar kormány valamit közölni az angol kormánnyal, mert készséggel rendelkezésre áll, hogy azt táviratilag továbbítsa. Bárdossy elutasítólag válaszolt. Az amerikai diplomaták — miután pozitív választ kaptak arra a kérésükre, hogy kihallgatáson jelenhessenek meg Horthy-nál — sajnálkozásuk ismételt kifejezése mellett a megjegyzéssel távoztak, hogy a budapesti amerikai követség megszűnt az angol érdekeket képviselni.⁶²

A magyar követségeket december 3-án tájékoztatta a miniszterelnök. „A brit kormány közlését — írta — minden további nélkül tudomásul vesszük, mert magatartásunkat nem kívánjuk függővé tenni a brit kormány elhatározásaitól . . . amely azt jelenti, hogy Nagy-Britannia Magyarország terrorizálásával

⁵⁶ Sztálin üzenetváltása az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányfőivel. 1941—1945. Bpest, Kossuth Kiadó. 1958. 19. sz. irat. 37. l.

⁵⁷ Uo. 20. sz. irat. 34. l.

⁵⁸ Uo. 21. sz. irat. 40. l.

⁵⁹ Uo. 22. sz. irat. 42. l.

⁶⁰ Winston S. Churchill: The Second World War. Vol. III. London. 1950. 473—475. l.

⁶¹ O. L. Küm. res. pol. 1941 — 2 — 913.

⁶² Uo.

és — ha rajta fordulna meg — feláldozásával akar segítséget nyújtani a Szovjetnek.”⁶³ A táviratot másnap Sztójay ismertette Berlinben Woermann helyettes külügyi államtitkárral, aki örömmel vette tudomásul Bárdossy álláspontját és „köszönétét fejezte ki a magyar kormány ezen megértő támogatásáért”.⁶⁴ A képviselőházban két nappal később számolt be az angol ultimátumról. Rövid és frázisokkal telt beszéde nem sok jelét adta annak, hogy felmérte volna az angol lépés következményeit. Egyszerűen „jogtalan és igazságtalan” közlésnek nevezte, amely nem csak Magyarország, hanem „egész Európa ellen” irányul. Majd kérte a bejelentés tudomásulvételét, annak hangoztatásával, hogy az angol kormány elhatározása megítélésében és következményeinek vállalásában „maradékalan elhatározásban találja az egész nemzetet”.⁶⁵

Az angol kormány most már tartotta magát ígéretéhez, annak ellenére, hogy elsősorban a budapesti amerikai követ, Pell, saját kezdeményezésére, megkísérelte az angol kormányt szándékának megmásítására bírni. Három üzenetet is küldött Washingtonba (egyet személyesen Roosevelt elnöknek), amelyekben kifejtette, hogy az angol hadüzenetet értelmetlennek tartja.⁶⁶ A kormány tudta nélkül ugyancsak megpróbált közbelépni a Vatikánon keresztül Serédi hercegprímás is. Maglione bíboros államtitkár továbbította is az üzenetet a vatikáni angol követ útján.⁶⁷ Ezek a kísérletek azonban már nem jártak eredménnyel.

1941. december 6-án éjjel az USA követe átadta Bárdossynak azt az angol jegyzéket, amely a magyar kormány tudomására hozta, hogy a hadiállapot Magyarország és Nagy-Britannia között éjfél után egy perccel beáll.⁶⁸ A magyar külügyminisztérium később csupán egy átvételi elismerő jegyzéket adott válaszként a következő szöveggel: „A m. kir. Külügyminisztériumnak van szerencséje közölni az Amerikai Egyesült Államok követségével, hogy a f. évi december hó 6-án 67. sz. alatt kelt szóbeli jegyzéket és annak mellékletét megkapta.”⁶⁹ December 7-én és 8-án Újzéland, Kanada, Ausztrália és Dél-Afrika is megüzente a háborút Magyarországnak.⁷⁰

Ugyanazon a napon, amikor a hadiállapot Nagy-Britannia és Magyarország között beállt, repült világgá a hír, hogy a japán hadsereg meglepetésszerű pusztító támadást intézett a Pearl-harbouri és más amerikai támaszpontok ellen. A háború kiterjedt a Távol Keletre is. Néhány nappal később, december 11-én

⁶³ O. L. Küm. res. pol. 1941 — 2 — 918.

⁶⁴ O. L. Küm. res. pol. 1941 — 2 — 919.

⁶⁵ Magyarország és a második világháború. 381—383. l.

⁶⁶ O. L. Küm. res. pol. 1941 — 2 — 913. Pell közlése Bárdossynak 1941. dec. 6-án.

⁶⁷ *Ullein-Reviczky: Guerre Allemande: Paix Russe.* Paris. 1952. 112. l.

⁶⁸ O. L. Küm. res. pol. 1941 — 2 — 913. A Pell által átadott jegyzék és a hozzátartozó angol jegyzék szövege a következő volt: „The American Minister presents his compliments to H. E. the Minister for Foreign Affairs of the Royal Hungarian Government and at the request of H. B. Majesty's Government, has the honor to transmit to the Hungarian Government the attached communication from the British Government. — Budapest, December 6. 1941.”

„On November twentieth His Majesty's Government in the Un. Kingdom conveyed to the Hungarian Government through the U. S. Minister at Budapest, a message to the effect that unless by December fifth the Hungarian Government had ceased military operations and had in practice withdrawn from all active participation in hostilities against the USSR. His Majesty's Government would have no choice but to declare the existence of a state of war between the two countries. Since the Hungarian Government have returned no reply to this communication and since information at the disposal of His Majesty's Government afford no indication that they intend to comply with the above conditions a state of war will exist between the two countries as from twelve zero one a. m. Greenwich mean time on December seventh.”

⁶⁹ O. L. Küm. Sz. I. K.

⁷⁰ O. L. Küm. res. pol. 1942 — 2 — 937, 945.

Németország és Olaszország bejelentette, hogy hadiállapotban levőnek tekintik magukat az Egyesült Államokkal.⁷¹ Egyidejűleg Berlinben Hitler beszédet mondott és nyilvánosságra hozta a már korábbi tárgyalások alapján létrejött német—olasz—japán katonai szerződést,⁷² amely kimondta, hogy a három állam közösen folytatja a háborút és nem köt sem fegyverszünetet, sem különbékét Angliával vagy az Egyesült Államokkal a teljes és kölcsönös egyetértés nélkül.⁷³

Közvetlenül Hitler beszéde után Bárdossy, régi receptje, a „mennél gyorsabb, annál jobb” alapján rendkívüli minisztertanácsot hívott össze, hogy a német hadüzenetből következő helyzetet megbeszéljék, s még mielőtt bármiféle kívánság érkezne Berlinből, Magyarország valamilyen formában kifejezze szolidaritását. Körülbelül ugyanekkor indította útnak Sztójay számjeltáviratát; amelyben jelentette: Weizsäcker magához kérte, s kifejezte abbéli reményét, hogy a magyar kormány a háromhatalmi egyezmény szellemében le fogja vonni a szükséges következtetéseket Németország lépéséből.⁷⁴

A rendkívüli minisztertanácsban Bárdossy ismertette Hitler beszédét, a német hadüzenetet az Egyesült Államoknak, valamint a német—olasz—japán katonai szerződést és kijelentette: semmi kétség sem fér ahhoz, hogy a háromhatalmi egyezményből kifolyólag Magyarországot kötelezettség terheli. Ő, mint miniszterelnök pillanatnyilag két lehetőséget lát. Vagy a diplomáciai kapcsolatok megszakítását az Egyesült Államokkal, vagy a hadüzenetet. Kétségesnek tartja azonban, hogy a németek megelégednének a diplomáciai kapcsolatok megszakításával.⁷⁵

Hiteles jegyzőkönyv hiányában⁷⁶ nehéz megállapítani, hogy ténylegesen milyen vita zajlott le a minisztertanács ülésén. Bárczy feljegyzéseiből⁷⁷ mégis úgy tűnik, hogy több miniszter nem lelkesedett a hadüzenetért, hiszen — felfogásuk szerint — ez a „hátsó ajtó” végleges becsapását jelenthetné, az utolsó szál megszakítását a nyugati hatalmakkal. Keresztes-Fischer belügyminiszter különös óvatosságot javasolt. Azzal érvelt, hogy az USA—Japán háború kibontásában kétségtelenül Japán játszotta az agresszor szerepét, s ebből a szemszögből kell vizsgálni a kötelezettség kérdését. Bárdossy végül azt javasolta, hogy olyan formulát válasszanak, amely rugalmas és így alkalmas bármilyen eshetőségre. Vagyis ne mondja ki a hadüzenetet, de szükség esetén úgy legyen

⁷¹ Külügyi Szemle, 1942. ápr. 192—193. l.

⁷² Lásd ezzel kapcsolatban: Ciano's Diplomatic Papers. London 1948. 465—467. l.; valamint Ciano naplója 1939—1943. 1941. dec. 3-i bejegyzés.

⁷³ Külügyi Szemle, 1942. ápr. 192. l.

⁷⁴ C. A. Macartney: i. m. 62. l.

⁷⁵ A háromhatalmi egyezmény nem határozta meg pontosan a segítségnyújtás formáját. A 3. cikk szerint a szerződő felek kötelezettséget vállaltak arra, hogy „egymást minden politikai, gazdasági és katonai eszközökkel kölcsönösen támogatják, abban az esetben, ha a három szerződő fél egyikét olyan hatalom támadja meg, amely jelenleg nem vesz részt az európai háborúban, vagy kínai—japán konfliktusban”. (Külügyi Szemle, 1941. jan. 99. l.) Emellett, amikor Magyarország csatlakozott az egyezményhez, Ribbentrop kijelentette az akkori magyar miniszterelnöknek, Telekinek: Ha a tengelyhatalmakat oly állam támadja meg, amely a háborúban még nem vett részt, Magyarország köteles a megtámadott hatalmakkal szolidaritást vállalni, de szabad ítéletére van bízva annak eldöntése, hogy a szolidaritás a segítségnek mely formáját foglalja magába. (Ullein-Reviczky: i. m. 70. l.) Bárdossy valószínűleg ezen közlés alapján vetette fel a két lehetőséget, de arra már nem gondolt, hogy ez esetben sem az Egyesült Államok volt a támadó fél, így a szerződés nem kötelez semmire.

⁷⁶ Ismeretes, hogy Bárdossy a minisztertanács jegyzőkönyveket a legtöbb esetben átíratta. Lásd Bárczy István vallomását a Bárdossy-perben (A Bárdossy-per. Bpest. 1946. 93. l.).

⁷⁷ Idézi: C. A. Macartney: i. m. 62. l.

értelmezhető, hogy ez is benne foglaltatik a szövegben és Magyarországnak mégse kelljen kifejezetten háborút üzennie. Ennek megfelelően a magyar kormány fejezze ki szolidaritását a tengelyhatalmakkal a háromhatalmi egyezmény szellemében, ami gyakorlatilag egyenlőre csak a diplomáciai kapcsolatok megszakítását jelentené. S hozzátette, ha ez a lépés gyorsan és spontán következik be, talán kielégíti Németországot. A minisztertanács ebben az értelemben fogadta el Bárdossy javaslatát.⁷⁸ A nyilatkozat szövege így hangzott:

„Mint ismeretes a német birodalmi kormány és az olasz királyi kormány ma kiadott hivatalos közleményeikben egyfelől a Német Birodalom és Olaszország, másfelől az Északamerikai Egyesült Államok között a hadiállapotot fennálló-nak nyilvánították.

A magyar királyi kormány a háromhatalmi egyezmény szellemében ezúttal is megállapítja Magyarország szolidaritását a tengelyhatalmakkal.

A külügyminisztérium vezetésével megbízott m. kir. miniszterelnök ehhez képest intézkedett, hogy az Északamerikai Egyesült Államok budapesti követének útiokmányait kiadják.

A magyar királyi kormány washingtoni követét egyidejűleg visszarendelte.”⁷⁹

A kormány ülése után Bárdossy a nyilatkozatot leadta az MTI-nek. Az MTI-közlemény megjelenése után a Külügyminisztérium sajtóosztálya körtelefon útján utasította a lapszerkesztősegeket, a nyilatkozat szövegét ne azzal a fő címmel közöljék, hogy Magyarország megszakította a diplomáciai kapcsolatokat az Amerikai Egyesült Államokkal, hanem ilyenformán: „Magyarország ezúttal is szolidáris a tengelyhatalmakkal” —, mert a szolidaritás fogalma sokkal többet fejez ki a diplomáciai viszony megszakításánál.⁸⁰

Még december 11-én az esti órákban Bárdossy ismertette a nyilatkozatot az Egyesült Államok budapesti követével. Pell azonnal megkérdezte: „Ez a háborút jelenti?” Ullein-Reviczky szerint Bárdossy állítólag egyértelműen azt válaszolta, hogy nem.⁸¹ A budapesti német ügyvivőnek viszont Bárdossy maga mondta, hogy a mondat így hangzott: jelenleg ez nem jelenti a hadiállapotot.⁸² Ugyanakkor táviratot küldött a berlini, a római és a tokiói magyar követeknek, kifejtve, hogy a szolidaritás kifejezésének következményeit a magyar kormány azzal is levonta, hogy a diplomáciai viszonyt az Egyesült Államokkal megszakította. Egyben utasította a berlini és római követet, ha az olasz vagy német külügyminiszter további magyarázatot kérne, szögezzék le, hogy a szolidaritási nyilatkozattal „... teljes mértékben eleget tettünk a háromhatalmi egyezmény 3. cikkében foglaltaknak. Szolidaritásunk deklarálásával megadtuk Magyarország teljes politikai támogatását. Gazdaságilag tengelyhatalmokat háború kezdete óta erőnk végső megfeszítésével állandóan támogatjuk. Katonai együttműködésre Egyesült Államokkal szemben földrajzi helyzetünk nem ad lehetőséget.”⁸³

Sztójay 11-én éjjel telefonált Budapestre és közölte, hogy értesülései szerint Románia és Bulgária deklarálni fogja a háborút az Egyesült Államokkal. December 12-én reggel pedig sürgős táviratban számolt be azon benyomásáról, hogy a német kormány „magas politikai indítékokból” súlyt helyez Magyarország

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ Külügyi Szemle, 1942. ápr. 193. l.

⁸⁰ Saly Desző: Szigorúan bizalmas. Bpest. 1945. 434. l.

⁸¹ Ullein-Reviczky: i. m. 115. l.

⁸² C. A. Macartney: i. m. 621. l.

⁸³ O. L. Küm. res. pol. 1941 — 41 — 954.

szolidaritásának bizonyítására a hadiállapot kimondásával. Táviratot küldött Máriássy, a római követ is és ismertette Cianoval folytatott beszélgetését. Az olasz külügyminiszter, miután végighallgatta Máriássy közléseit a magyar lépésekről, megkérdezte: miért nem deklarálta Magyarország a háborút az Egyesült Államokkal? Majd mielőtt a követ válaszolhatott volna, elmondta, hogy még ezen a napon az olasz kormány a német kormány kezdeményezésére és azzal együtt, a magyar (román és bolgár) kormánnyal közölni fogja: a tengelyhatalmak a diplomáciai kapcsolatok megszakítását az Egyesült Államokkal nem tartja kielégítőnek és a háború deklarálását kívánják.⁸⁴

S valóban, december 12-én délelőtt megjelent Bárdossynál a német ügyvivő és az olasz követ, hogy kormányuk utasításainak a fenti értelemben eleget tegyenek.⁸⁵ Bárdossy először megpróbálta védeni álláspontját. Fontosnak tartja annak aláhúzását — mondotta —, hogy Magyarország spontán és gyorsan, alig néhány órával Hitler beszéde után, amelyet ő csodálattal hallgatott végig, megtette azt a lépést, amelyet helyzetében szükségesnek és helyesnek tartott. Megismételte azt, amit a berlini és római követnek küldött utasításában fejtegetett, és így folytatta: A magyar kormány december 11-i nyilatkozatában határozottan kifejezte szolidaritását. Ebben látja ő a támogatás legerősebb formáját, amelyet Magyarország nyújtani tud a tengelyhatalmaknak, mert nem szeretne olyan szerepet játszani, mint Panama vagy Costa Rica, amelyek mint jelentéktelen kis államok Japánnak hadat üzentek.⁸⁶

Werkmeister hűvösen válaszolt Bárdossynak. A miniszterelnök fejtegetéseit jelenteni fogja Berlinben, de szeretne rámutatni arra, hogy a német és olasz kormány európai szolidaritást szeretne Amerika ellen, s feltételezi, hogy Magyarország nem akarja magát kizárni, ha a háromhatalmi egyezményt aláíró többi államok ezt a szolidaritást az Egyesült Államok elleni hadüzenet bejelentésével kívánják kifejezni.

Bárdossy e diplomáciai szavakba burkolt fenyegetés után már nem érvelt tovább. Csak annyit mondott, hogy ebben az esetben új helyzet állna elő, amelyet a magyar kormány természetesen megfelelő vizsgálat tárgyává tenne.⁸⁷

Bárdossy mindég hajlamos volt arra, hogy álláspontját hihetetlen gyorsasággal feladja, hajlott a túlcitálásra, a kapkodó, meggondolatlan intézkedésekre. Ez alkalommal is hű maradt önmagához. Alig hogy a diplomaták eltávoztak a miniszterelnökségről, minden különösebb megfontolás nélkül látott hozzá a hidak felégetéséhez maga mögött. Táviratilag azonnal utasította a berlini és római magyar követet a következők bejelentésére az illető külügyminisztériumokban: „Amennyiben szolidaritásnak hadiállapot deklarálásáig menő értelmezését kívánják európai egységfront dokumentálása érdekében, ily értelmezés publikálását tengelyhatalmakra bízunk, ha ezt valamennyi érdekeltre kiterjedően manifestative akarják megtenni. Ez esetben időpontról előre értesítést kérünk, hogy egyidejűleg mi is publikálhassuk és amerikai követnek is, Washingtonban is ilyen értelmű közlést megtehessek.”⁸⁸

A miniszterelnöknek már eszébe sem jutott, hogy újabb minisztertanácsot hívjon egybe a hadüzenet jóváhagyására. Bárdossy népbírósi perén arra a kérdésre, vajon tudta-e a minisztertanács 11-én, hogy a következő 24 órában a szoli-

⁸⁴ C. A. Macartney: i. m. 63. 1.

⁸⁵ GFM. 1941 — 93 — 104441 — 442.

⁸⁶ Uo.

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ O. L. Küm. res. pol. 1942 — 2 — 949.

daritás álláspontja már hadüzenetté tágítható és hozzá járult-e ehhez — így válaszolt: „Ha felteszem, hogy a minisztertanács tagjai az előterjesztést értették, ezt tudniok kellett. Máskülönb a nyilatkozatnak semmi értelme sem lett volna, ha nem azért deklaráltatott volna, hogy ez fejleszthető legyen és ennek árnyékában el lehessen rejteni ezt a tényt. A minisztertanács ebben a tudatban járult hozzá, hogy a nyilatkozat erre szolgáló instrumentum. Az volt a program, hogy előbb csak a diplomáciai viszonyt szakítjuk meg és azután megyünk tovább, ahogy nyomást gyakorolnak reánk.”⁸⁹

Bárdossy tehát a kormány jóváhagyása nélkül, egyszerűen felhívta telefonon az Egyesült Államok budapesti követét és közölte vele, hogy az előző napi szolidaritási nyilatkozat mégis a hadiállapotot jelenti Magyarország és az Egyesült Államok között. Pell akkor, nyilvánvalóan abból a szándékból, hogy Washingtonban valamiképpen enyhítse e lépés visszhangját, ezeket mondta a telefonba: „Feltételezem, hogy ön ezt a lépést német nyomás alatt tette és hogy ez a lépés nem tükröz ellenségeskedést a magyar nép részéről az amerikai néppel szemben.” Bárdossy sértett hiúsággal, ingerülten válaszolta: „Magyarország önálló és független ország, s mint ilyen tette ezt a lépést. Kormányja és népe teljesen egy.”⁹⁰

Az amerikai követ a hadüzenetnek ezt a szóbeli formáját nem fogadta el. Bárdossy még az este a következő szövegű jegyzéket juttatta el az Egyesült Államok követségére:

„A magyar királyi külügyminisztérium tisztelettel a következőket hozza tudomására az Amerikai Egyesült Államok budapesti követe Önagyméltóságának:

A magyar királyi kormány az 1940 évi szeptember hó 27-én kelt ügynevezett háromhatalmi egyezmény, illetőleg 1940 november hó 20-án ehhez az egyezményhez történt csatlakozása alapján, valamint a folyó évi december hó 11-én megállapított szolidaritás elveinek megfelelően az Amerikai Egyesült Államok, másfelől a Német Birodalom, Olaszország és Japán között fennálló háborús állapotot Magyarországgal szemben is fennállónak tekinti.”⁹¹

Ezek után a miniszterelnök Berlinbe és Rómába táviratozott. Korábbi utasítását módosítva kérte a követeket, közöljék illetékes helyen, hogy a magyar kormány kész szolidaritási nyilatkozatát, mint a hadiállapot megállapítását értelmezni. December 13-án a déli órákban Sztójay az utasítást végrehajtotta.⁹²

December 12-én este a minisztertanács rendes ülésén Bárdossy csupán egy írásos jelentést nyújtott be, tudomásul vételül a hadüzenetről, ugyanígy Horthy is csak utólag értesült a miniszterelnök intézkedéséről. Az amerikai követség első titkárának, Traversnek, búcsulátogatásakor Horthy ugyan kijelentette: Reméli, hogy az ilyen módon deklarált hadiállapotot nem tartják törvényesnek, mert azt nem hagyta jóvá a Parlament és nincs aláírva általa sem,⁹³ de valójában nem tett semmit Bárdossy alkotmányellenes lépésének ellensúlyozására. Nem vétőzta meg a hadüzenetet, hanem egyszerűen tudomásul vette. Ugyanaz volt a helyzet a Parlamentben is. Amikor a miniszterelnök december 16-án rövid nyilatkozatban ismertette a hadüzenetet, a képviselők túlnyomó többsége élénk éljenzés közepette elfogadta a bejelentést. Egyedül a Képviselőház és a Felsőház

⁸⁹ O. L. Küm. Sz. I. K.

⁹⁰ C. A. Macartney: i. m. 64. l.

⁹¹ O. L. Küm. res. pol. 1942 — 2 — 7689.

⁹² GFM. 1941 — 93 — 104451 — 452.

⁹³ J. F. Montgomery: Hungary the unwilling Satellite. New-York. 1947. 153. l.

Külügyi Bizottságában hangzottak el bírálatok a hadüzenettel szemben. Az előbbiben Rassy, Peyer és Bajesy-Zsilinszky kifogásolták a kormány külpolitikáját, az utóbbiban Bethlen István óvta a kormányt a túlzásoktól.⁹⁴

*

Az Egyesült Államok kormánya nem vette tudomásul a magyar kormány nyilatkozatát. A tényleges amerikai hadüzenet néhány hónappal később következett be, olyan helyzetben, amikor a magyar hadsereg jelentékeny részét már a szovjet frontra dobták, s amely helyzet létrejöttének kiindulópontja a németek 1941 decemberi Moszkva alatti veresége volt. A szovjet haderő moszkvai győzelme véget vetett a német hadsereg diadalmenetének, s az e haderő verhetetlenségéről szóló illúziók kezdtek szertefoszlni. A hadihelyzetben bekövetkező változásokat jelezte az a hír is, hogy 1941 december közepén Hitler átvette a főparancsnokságot és felmentette beosztásából Brauchitsch és Rundstedt tábornokokat. Erről az eseményről december 23-án Sztójay így jelentett: „Hitler . . . személyének teljes latbavetésével lendületet és bizalmat óhajtott adni a nehéz körülmények között küzdő haderőnek, egyúttal genialitásában eddig majdnem vakon bízó háterszágnak, mely utóbbtól most bizonyára fokozott munkát és áldozatot fog követelni.”⁹⁵

Sztójay szöszerint csak a német háterszágtól követelendő fokozott áldozatokról beszélt jelentésében. De nem kétséges, annak, aki a jelentést kapta, azt kellett ebből megértenie, hogy erősödni fog a német hadvezetésnek az a már 1941 őszétől megnyilvánuló törekvése, hogy mind több nyersanyagot, élelmiszert, de elsősorban katonát követeljen Magyarországtól.

A magyar külpolitika mérlege 1941 végén katasztrofális helyzetet tükrözött: Magyarország gazdasági és katonai erőforrásait a németek által diktált ütemben és egyre fokozottabban a Szovjetunió elleni háború szolgálatába állítja, egy olyan háború szolgálatába, amelyben a német győzelem kilátásai egyre tovatűnőbbek lettek. Hadiállapotba keveredett a nyugati hatalmakkal. A szövetség országokhoz fűződő viszonya — amelyben a revíziós és antirevizíós követelések, a német kegyekért való versenyfutás domináltak — ha lehet, rosszabb volt, mint valaha. S mindez olyan helyzetben, amikor a nagyhatalmak antifasiszta koalíciója kezdett megszilárdulni és kiszélesedni, ami éppen 1942. január 1-én demonstrálódott az Egyesült Nemzetek nyilatkozatának aláírásában Washingtonban. Ebben a nyilatkozatban (amely voltaképpen az 1941. augusztus 14-i Atlantic Charter kiegészítése volt) 26 nemzet képviselői, élükön a Szovjetunióval, az Egyesült Államokkal és Nagy-Britanniával kötelezték magukat, hogy minden katonai és gazdasági erőforrásukat a tengelyhatalmak ellen használják fel; hogy együttműködnek mindazokkal a kormányokkal, amelyek ezt a nyilatkozatot aláírták, és külön fegyverszünetet vagy békét nem kötnek; hogy a nyilatkozatot egyéb nemzetek is aláírhatják, amelyek anyagilag segítik vagy segíteni fogják a hitlerizmus ellen harcba álló országokat.⁹⁶

⁹⁴ *Saly Dezső*: i. m. 437. l.

⁹⁵ O. L. Küm. Sz. I. K.

⁹⁶ *Churchill*: i. m. III. köt. 605—606. l. A nyilatkozat magyar szövegét közli: *Külügyi Szemle*, 1942. ápr. 191—192. l. Az okmányt a következő államok kormányai írták alá: Szovjetunió, Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Kína, Ausztrália, Belgium, Kanada, Costa-Rica, Cuba, Csehszlovákia, Dominika, Salvador, Görögország, Guatemala, Haiti, Honduras, India, Luxemburg, Hollandia, Új-Zéland, Nicaragua, Norvégia, Panama, Lengyelország, Délafrikai Unió és Jugoszlávia.

Magyarország katasztrofális helyzete elgondolkoztathatta az uralkodó körök csoportjainak jó részét is 1941—42 fordulóján.

A magyar kormánynak nem sokáig kellett várnia a németek újabb követelésére. 1942. január 1-én, amikor Washingtonban aláírták az Egyesült Nemzetek okmányát, Hitler levelet írt a magyar kormányzónak, Horthynak. Hitler levelében a „bolsevizmus leverésének fontosságát” hangoztatta és a végső győzelemmel biztatta Horthyt. Majd kifogásolta, hogy a magyar kormány vissza akarta rendelni a frontról páncélos hadtestét és végül Magyarországnak a Szovjetunió elleni háborúban való fokozottabb részvételét kérte.⁹⁷

Néhány nappal később, január 6-án Ribbentrop — aki alig egy hónapja mondta le Horthy meghívását, halaszthatatlan teendőire hivatkozva⁹⁸ — Magyarországra érkezett. Négy napot töltött az országban, kettőt Horthyval vadászaton és kettőt Budapesten tárgyalásokkal.⁹⁹ Nem volt kétséges, hogy Ribbentrop a katonai követelések miatt jött. Ezt Hitler levele is bizonyította, de hogy milyen mérvűek lesznek ezek a követelések, azt a magyar kormány sem tudhatta.

Ribbentrop régi módszere szerint az *egészet* kérte, hogy a lehető legtöbb megkaphassa. Horthyval és Bárdossyval folytatott tárgyalásait azzal kezdte, hogy a német kormánynak a győzelembe vetett szilárd hitét hangsúlyozta és a bolsevizmus megsemmisítését ígérte az 1942-es évre. Ehhez azonban — tette hozzá — a szövetségeseknek is több áldozatot kell hozniuk és nagyobb erőkkkel kell részt venniük a háborúban. Ez Magyarország vonatkozásában azt jelenti, hogy még ebben az évben az *egész magyar haderőt* be kell vetni a szovjet fronton.¹⁰⁰ (Ez akkor kb. 28 hadosztályt jelentett volna.)

Ilyen mérvű követelésre a magyar kormány nem számított, s ezért Bárdossy igyekezett a legkülönbözőbb érvekkel rávenni a német külügyminisztert, hogy mérsékelje kívánóságait. Hivatkozott Magyarország nehéz helyzetére a bizonytalan balkáni viszonyok között, hiszen elképzelhető az angolszász erők partraszállása és ideiglenes felülkerekedése ebben a térségben. Ha ez az eset bekövetkeznék — fejtegette Bárdossy —, az összes balkáni államok — még azok is, amelyek ma a tengelyhatalmak oldalán vannak — egy csapásra a szövetségesek oldalára állnának. A déli támadás veszélyét a magyar kormánynak ezért számításba kell vennie a rendelkezésre bocsátható haderő megállapításánál. Annál is inkább, mert ebben a helyzetben Magyarország lenne az egyetlen megbízható

⁹⁷ A levél pontos szövege nem ismeretes. Tartalmára Horthy 1942. jan. 10-i válaszleveléből lehet következtetni. (Horthy Miklós titkos iratai. 313—318. l.) A levélről említést tesz a Szent-Iványi Kézirat is. (O. L. Küm. Sz. I. K.)

⁹⁸ 1941. dec. 5-én közölte a budapesti német követ Bárdossyval, hogy Horthy meghívásának a külügyminiszter nem tud eleget tenni, mert távozását a kelet-ázsiai események alakulása nem engedi meg. A magyar kormány azonban — belpolitikai okokra hivatkozva, valamint arra, hogy Romániában a látogatás elmaradását a német—magyar viszony romlásának tulajdonítanák és felhasználnák Magyarország ellen — ragaszkodott Ribbentrop látogatásához, kérve, mielőbb jöjjön Budapestre. GFM. 1941 — 93 — 104417 — 419. (Az iratot, valamint a Ribbentrop 1942 januári látogatásával kapcsolatos német okmányokat idézi *Ránki György*: Emlékiratok és a valóság Magyarország második világháborús szerepéről. Bpest. Kossuth Kiadó. 1964. c. munkájában.) Bárdossy kérésére a látogatás új időpontját 1942. jan. 6-ban állapították meg. (O. L. Küm. res. pol. 1941 — 23 — 972.)

⁹⁹ Ribbentrop tárgyalásairól lásd: GFM. 1942 — 93 — 104502 — 504; O. L. Küm. Szent-Iványi Kézirat; C. A. *Macartney*: i. m. 65—66. l.; Szombathelyi Ferenc későbbi feljegyzései O. L. Filmtár. Szálasi-per. Idézi: *Karsai Elek*: „Országgyarapítás”, országvesztés. Bpest, Kossuth Kiadó. 1961. 123—124. l.)

¹⁰⁰ GFM. 1942 — 93 — 104502 — 504.

támasza Németországnak. Bárdossy részletezte továbbá a román—magyar ellentéteket és a magyar hadsereg rossz felszerelését.

A német külügyminisztert természetesen nem győzték meg a miniszterelnök érvei. S mivel — mint ahogy a megbeszélésekről készített német jelentés írja — magyar részről minden lehetséges érveléssel előhozakodtak a német kívánságokkal szemben —, erélyes fellépésre határozta el magát. Ribbentrop fenyegetéseit ez alkalommal is az ígéretek tarkították. Utalt Románia azon ígéretére, hogy száz százalékos mozgósítást hajt végre, ha Magyarország ugyanígy cselekszik. Ha Magyarország most visszautasítja a német kívánságokat — mondta —, akkor a román kormány azt gondolhatja, hogy Magyarország azért tartja vissza csapatait, mert nagy támadást akar indítani Dél-Erdély megszerzéséért. Ez pedig maga után vonná a román ígéretek visszavonását és a felelősséget Magyarországnak kellene viselnie.

Ribbentrop jól tudta, hogy a kormány külpolitikájának alfája és omegája a területi revízió. Ezért elég nyíltan utalt arra, hogy a még fennálló magyar területi igények kielégítését — pl. a Bánát megszerzését — nagy mértékben befolyásolhatja a magyar kormány válasza a német kívánságokra. De ha a válasz nem lesz kielégítő — nem lehet tudni, hogy a magyar kormány elhatározása milyen hatással lehet Hitlerre, akinek „méltányos, de szenvedélyes természet” a magyarok nem ismerik. „Megtörténhetik — folytatta —, hogy a Führer ilyen körülmények között, egyáltalában nem fog számot tartani a magyar segítségre . . . Nem hallgathatja el, hogy egy ilyen elhatározás — nevezetesen a magyarság teljes kimaradása a Szovjet elleni háborúból — milyen hatást idézne fel az egész német közvéleményben, a Pártban és a birodalmi kormányban.” Ezért is a magyar kormánynak kellene viselnie a felelősséget.¹⁰¹

Ribbentrop fenyegetései és ígéretései nem tévesztették célt. A féltékenység a szomszédokra, a vad szovjetellenesség, a revíziós vágyak meghozták a kívánt eredményt.¹⁰² A tárgyalások utolsó napján, miután Horthy részvételével a kormány többször is tanácskozott, Bárdossy közölte a német külügyminiszterrel: Magyarország nem tudja hadseregét százsázalékosan a keleti front rendelkezésére bocsátani, de kész a lehetőségek végső határáig, vagyis sokkal nagyobb mértékben, mint eddig, a hadjáratban részt venni.¹⁰³ Ribbentropot ez a válasz kielégítette, hiszen elérte, amit akart, a lehető legtöbbet csikarta ki a magyar kormányból. Részletes megállapodás ez alkalommal még nem jött létre. A tárgyalásokon csak annyit szögeztek le, hogy ezeket Keitel küszöbön álló látogatása alkalmával tisztázzák. Ribbentrop a budapesti német követnek minden esetre kijelentette, hogy a magyar kormány ígéretét a hadsereg kétharmadaként értelmezi.¹⁰⁴

Mint a már idézett német feljegyzés tanúsítja, Ribbentrop elégedetten távozott Budapestről. Elégedetten, annál inkább, mert a katonai részvétel fokozásán túl a magyar kormány 1. beleegyezett az olajszállítások növelésébe Németország részére; 2. engedélyezte 20 000 Waffen SS katona besorozását a

¹⁰¹ O. L. Küm. Sz. I. K. Bárdossy feljegyzése a tárgyalásokról.

¹⁰² Szombathelyi vezérkari főnök később készített feljegyzéseiben leírta, abban, hogy a magyar kormány engedett a német kívánságoknak „nagy szerepet játszott a reménység is, mert úgy véltük, hogy ha a németekkel megyünk, akkor még további tartományokat, illetve országrészeket, nevezetesen Dél-Erdélyt és a Bánságot is megkapjuk”. (A feljegyzést idézi *Karsai*: i. m. 123—124. l.)

¹⁰³ GFM. 1942 — 93 — 104502—504.

¹⁰⁴ GFM. 1942 — 93 — 104513.

németajkú lakosságból; 3. határozott ígéretet kapott Horthytól arra, hogy Magyarország semmilyen ellenséges akcióra nem vállalkozik Románia ellen.¹⁰⁵

A tárgyalások utolsó napján, január 10-én Horthy megírta válaszát Hitler újévi levelére. Ez a levél már a Ribbentroppal folytatott tárgyalások tükrében fogalmazódott. Magában foglalta a német külügyminiszternek tett ígéreteket, de felsorolta azokat az érveket is, hogy miért nem küldheti Magyarország egész hadseregét a frontra.¹⁰⁶ Horthy a levél elején közölte, hogy a további harcokban való részvétel a magyar kormány szilárd elhatározása, de a rendelkezésre bocsátható erők méretezésében több szempontot kell figyelembe vennie. Megismételte a Ribbentropnak elmondott érveket, kiegészítve további mozzanatokkal. A Balkán-problémát részletezve, Bárdossy érveit hozzászította, hogy „a románok, horvátok és szlovákok szövetségének és együttműködésének alakjában második kisantantot látunk magunk körül kialakulni, amely nem is igyekszik titkolni ellenséges szándékait”. Ez nemcsak Magyarországot, de a német érdekeket is veszélyezteti — folytatta —, ezért az erők egy részét készen kell tartani, hiszen az országot sok oldalról és nehezen védhető határokon érheti támadás. Horthy nem felejtett el utalni arra sem, hogy Magyarország termelésének jelentős részét átadja a tengelyhatalmaknak, és ezzel is segítségére van a közös ügynek. Majd Ribbentrop látogatásának méltatása mellett a következőkkel fejezte be levelét: „Mint mondtam, hűségesen és megbízhatóan állunk a Német Birodalom mellett, amellyel évszázadok óta a hú barátság és ragaszkodás eltéphetetlen kapcsolai fűznek össze, és lelkesedéssel veszünk részt a tavaszi offenzívában, amennyire csak a felfegyverzés, a mezőgazdaság és a bennünket körülvevő ellenség ezt lehetővé teszi. A részleteket a katonai vezetők fogják megbeszélni.”

Keitel tábornagy Budapestre érkezése előtt még egy rangos vendég látogatott Magyarországra. Ciano olasz külügyminiszter, akinek megbeszélései január 15. és 20. között — Horthyval, Bárdossyval és több vezető politikussal — mélységesen tükrözték azt a másodrangú szerepet, amelyet Olaszország a tengelyhatalmakon belül betöltött. A kölcsönös barátság hangoztatásán túl nem sok történt. Horthy és Bárdossy megismételték mindazt, amit Ribbentropnak már elmondtak, legfeljebb egy kicsit nyersebben, s panaszkodtak a németek durvasága, követelése miatt. Horthy közölte az olasz külügyminiszterrel, hogy a magyar kormány hajlandó a háborúban való fokozottabb részvételre, de nem szándékozik elmenni az általános mozgósításig. Kifejtette azt a gyanúját, hogy Keitel látogatása még erősebb nyomásnak lesz jele. Ciano legfőbb célja a tárgyalásokon pedig az volt, hogy elérje 500 000 mázsa gabona Olaszországba szállítását.¹⁰⁷

Január 20-án érkezett Keitel a magyar fővárosba, ahol azonnal megkezdte tárgyalásait. Először Bárdossyval tanácskozott, majd a részletek megbeszélésére több alkalommal a honvédelmi miniszterrel és a vezérkari főnökkel.

Keitel Bárdossyval folytatott megbeszélésén közölte, hogy Ribbentrop informálta a magyar kormány álláspontjáról, majd a katonai helyzet részletes taglalásába kezdett. Bárdossy viszont röviden ismertette érveit, hogy miért nem tudják az egész hadsereget felajánlani. „Ezúttal nem nagyon inzisztáltam — írta jelentésében —, csak arra mutattam rá, hogy népünkben él a déli támadás

¹⁰⁵ GFM. 1942 — 93 — 104502—504.

¹⁰⁶ Horthy Miklós titkos iratai. 62. sz. irat. 313—318. l.

¹⁰⁷ Ciano budapesti tárgyalásairól lásd: Ciano's Diplomatic Papers. 477—480. l., valamint Ciano naplója 1939—1941. 1942. jan. 15, 16, 17-i bejegyzések.

veszélyének tudata, s ezt a rendelkezésre bocsájtható erők kiszabásánál minden-
esetre figyelembe kell venni.”¹⁰⁸

Az érdembeli megbeszélések a katonai vezetőkkel folytak. „Helyzetünk nagyon nehéz volt — írta a tárgyalásokról Szombathelyi vezérkari főnök —, mert Keitel nyílt kártyákkal játszott. Előtte a magyar hadsereg viszonyai teljesen ismerősek voltak.”¹⁰⁹ A német vezérkar főnöke 15 gyalogos hadosztályt, 1 hegyi dandárt, 1 lovas dandárt, 1 páncélos hadosztályt és 10 megszálló hadosztályt követelt. Ezzel megindult az alkudozás. Magyar részről kezdetben 4 hadosztályt, majd hosszú viták után 9 gyalogos hadosztályt és 1 páncélos hadosztályt, valamint 5 megszálló hadosztályt ajánlottak fel. Keitel végül is beleegyezett ebbe az ajánlatba és megígérte, hogy a páncélos hadosztály teljes felszerelését a németek fogják szállítani. A tárgyalások eredményeit Horthy és Bárdossy jóváhagyták. A németek a megállapodást kielégítőnek találták.¹¹⁰ Magyarország fokozott részvétele a háborúban biztosítva volt.

A Parlament külügyi bizottságában január 29-én számolt be Bárdossy az eseményről. Beszámolójában hangoztatta: Bármi legyen is a háború kimenetele, Magyarország a tengelyhatalmak oldalán van, és ezért a tavasszal meginduló általános hadműveletekben Magyarország is aktívan részt fog venni. Arra vonatkozólag azonban, hogy a kormány milyen méretű haderőt ajánlott — katonai titokra hivatkozva —, nem adott választ. Ribbentrop, Ciano, Keitel látogatásával kapcsolatban kijelentette, a vendégek beszámolója alapján a tengelyhatalmak és Magyarország helyzetét optimisztikusan ítéli meg. A külügyi bizottság ülése rendkívül viharos volt. Bajcsy-Zsilinszky Endre élesen támadta Bárdossyt, alkotmányellenességgel vádolta a hadsereg kiküldése miatt, és szenvedélyes szavakkal ítélte el és tárta fel a bácskai vérengzés szörnyűségeit. A kormánypárt jobbszárnya, az imrédysták és a nyilasok botrányos jelenetektől kísérvé tüntettek Bajcsy-Zsilinszky ellen és melegen helyeselték Bárdossy lépéseit.¹¹¹

1942 márciusában megkezdődött a 2. Hadsereg felszerelése és kiszállítása a frontra. Ez a folyamat nem állt meg Bárdossy — nem annyira külpolitikai okok, mint inkább Horthyval támadt személyes ellentétei miatt bekövetkezett — bukása¹¹² és Kállay Miklós miniszterelnökké történt kinevezése után sem. Ilyen körülmények között következett be az Amerikai Egyesült Államok ultimátuma Magyarországhoz (Romániához és Bulgáriához is). 1942. április 7-én a budapesti svájci követség egy jegyzéket juttatott el a Külügyminisztériumba. Ebben az Egyesült Államok kormánya leszögezte, hogy ez ideig azért nem vette tudomásul a magyar kormány 1941. december 12-i nyilatkozatát a hadiállapotról, mert az volt a véleménye, hogy az a lépés német nyomás alatt következett be, és az ország lakossága többségének akarata ellenére. Mivel Magyarország, Románia és Bulgária fokozódó mértékben kapcsolódik be gazdasági segítséggel és aktív részvétellel a háborúba az Egyesült Államok és szövetségesei ellenségeinek oldalán, az Egyesült Államok elnöke azt kérte a kongresszustól, hogy deklarálja a hadiállapotot a fenti államok és az USA között, kivéve, ha haladéktalan

¹⁰⁸ Bárdossy feljegyzése Keittel folytatott tárgyalásairól. O. L. Filmtár. Szálasi-per. Idézi *Karsai*: i. m. 125—127. l.

¹⁰⁹ Szombathelyi feljegyzései. O. L. Filmtár. Szálasi per. Idézi: *Karsai*: i. m.

¹¹⁰ GFM. 1942 — 93 — 104519.

¹¹¹ *Saly Dezső*: i. m. 466—467. l.

¹¹² Lásd erről *Ránki*: i. m. 161—165. l.

biztosítékot kap arról, hogy nem nyújtanak katonai segítséget a tengelyhatalmaknak.¹¹³

A Kállay-kormány elutasító válaszában — amelyet szóbeli jegyzék formájában közölt a budapesti svájci követséggel —, nem riadt vissza arra hivatkozni, hogy úgymond Magyarország „védelmi háborút visel a Szovjetunió ellen a kassai bombázás következtében, mely fájdalmas és nagy veszteségeket okozott emberben és anyagban egyaránt”.¹¹⁴ A sajtó pedig utasítást kapott a Külügyminisztériumtól, hogy az ultimátum hírét a következő formában kommentálja: „Azzal, hogy Magyarország kijelentette, hogy közte és az Amerikai Egyesült Államok között hadiállapot áll fenn, ez a hadiállapot tényleg be is következett. Hogy az Egyesült Államok mit regisztrálnak és mit nem regisztrálnak, az az ő dolguk. Furcsa dolog tehát, bennünket azzal fenyegetni, hogy nekünk hadat fognak üzeni, amennyiben »Hitler hadigépezetének segítséget nyújtunk«, mert mit kell hadat üzeni egy olyan államnak, amely már magától — sua sponte — kijelentette, hogy hadiállapotban van az Egyesült Államokkal.”¹¹⁵

Két hónappal később 1942. június 5-én Rooseveltnél elnök javaslatára az Egyesült Államok Kongresszusa kimondta a háborús viszony fennállását Magyarország és az Egyesült Államok között.¹¹⁶

¹¹³ O. L. Küm. Sz. I. K. A jegyzék eredeti szövege a következő: „Le Gouvernement des Etats-Unis d’Amérique a prié le Gouvernement Suisse d’assurer la transmission simultanée aux Gouvernements Bulgare, Hongrois et Roumain du message officieux suivant que la Legation de Suisse d’ordre de son Gouvernement a l’honneur de transmettre au Ministère Royal Hongrois des affaires étrangères:

„On 12th december, in case of Roumania, and on 13th december, in case of Hungary and Bulgaria, the Governments of Roumania, Hungary and Bulgaria notified Government of the United States that a state of war existe between Roumania, Hungary and Bulgaria, respectively, and the United States. It was view of the American Government that the Governments of Roumania, Hungary and Bulgaria had been obliged take this action under adress and at the instigation of other powers at what with the United States, and, further, that this action was contrary to will of the majority of the peoples of the countries in question. Accordingly, Congress of the United States has not made corresponding declarations of war against them, nor has the President issued proclamations in matter. American Government has viewed with increasing concern the apparent intention of Roumania, Hungary and Bulgaria furnish material assistance the enemies of the United States and is contrained to assume that agree has been given by them participate actively and on a large scale in war against the United States and the other United Nations. President has therefore the intention of recommending the congress that it declares that a state of war existe between the United States and Governments of Roumania, Hungary and Bulgaria unless in some definite form the Governments severally give prompt evidence that they will not engage in military aid or operations of assistance to the axis powers.

The deep friendship of the people of the United States for the people of Roumania, Hungary and Bulgaria prompts the Government of the United States to endeavour make known its views to the respective Governments without at this time specifying the terms of a times limit therefore on which the further action of the Government of the United States would be conditioned.”

¹¹⁴ C. A. Macartney: i. m. 91. l.

¹¹⁵ Saly Dezső: i. m. 508—509. l.

¹¹⁶ „(Public Lav 564—77th Congress) Chapter 324 — 2 D Session (H. J. Res. 320.) Joint Resolution

declaring, that a state of war existe between the Government of Hungary and the Government and the people of the United States and Making provisions to prosecute the same.

Whereas the Government of Hungary has formally declared war against the Government and the people of the United States of America: Therefore be it resolved by the Senate and Houses of Representatives of the United States of America in Congress assembled. That the state of war between the United States and the Government of Hungary which has thus been thrust upon the United States is hereby formally declared; and the President is hereby authorized and directed to employ the entire naval and military forces of the United States and the resources of the Government to carry on war against the Government of Hungary, and, to bring the conflict to

ДЬ. ЮХАС

ВСТУПЛЕНИЕ ВЕНГРИИ В ВОЙНУ ПРОТИВ ВЕЛИКОБРИТАНИИ И С.Ш.А.

Резюме

В июне 1941 г., когда Венгрия приняла участие в нападении на СССР, многие представители политической жизни страны считали, что активное участие в войне лишь против одного СССР не повлечёт за собой состояние войны и с западными державами. За короткое время однако выяснилось, что данное представление покоилось на ошибочных расчётах.

Уже в августе 1941 г. стало ясным крах мольниеносной войны против СССР и оказались неосуществимыми и те надежды венгерского правительства, по которым вовлечением в войну относительно небольших сил против СССР удастся им заслужить милость Германии и сохранить целостность и венгерских вооружённых сил. С лета 1941 г. самой характерной чертой немецко-венгерских отношений стало стремление немецкого главнокомандования — совпадающее между прочим целями венгерского штаба — всё более крупные силы вовлекать в войну против СССР. Для достижения этой цели друг за другом следовали непосредственные политические и военные переговоры, содержащие и смутные немецкие обещания а так же драстические угрозы. Так состоялись в немецкой ставке 7—10 сентября 1941 г. переговоры Хорти и Бардоши, и в результате его посылка новых венгерских единиц на фронт.

Общие черты антигитлеровской коалиции великих держав уже с лета 1941 г. начали появляться. Несмотря на различие мнений, общие интересы борьбы против держав оси и их союзников являлись доминирующими в деле объединения и сотрудничества участвующих в коалиции держав. Этот факт имел определяющее значение и в вопросе отношений между Венгрией и западными державами. Позиция Венгрии в Англии — после вступления в войну против СССР — стала — если это вообще было возможным — ещё хуже, несмотря на то, что английское правительство не сразу желало исполнить советское желание объявить войну всем союзникам Германии, в том числе и Венгрии.

В результате переговоров советского и английского правительств 29-го ноября 1941 г. английское правительство послало ультимат Венгрии (а так же Румынии и Финляндии), в котором призвало венгерское правительство до 5-го декабря прекратить военные действия и позвать свои войска с территории СССР. В противном случае английское правительство намеревалось объявить Венгрии войну. Так как венгерское правительство отклонило ультимат Великобритании, в полночь 2-го декабря 1941 г. началось состояние войны между Великобританией и Венгрией.

Несколько дней спустя, в результате японского нападения на Перл-Харбур, Германия и Италия объявили себя в состоянии войны с США. В тот же день по предложению Бардоши венгерское правительство опубликовало объявление, выражающее солидарность с державами оси и прекращающее дипломатические отношения с США. Объявление было сформулировано так, что оно не говорило о вступлении в состояние войны, однако его можно было и в таком смысле истолковать. Данным шагом Венгрии не довольствовались итальянское и германское правительства, и поэтому дипломатическим путём требовали декларации состояния войны. Под этим давлением Бардоши 12-го декабря сообщил послу США в Будапеште, что согласно принципам, провозглашенного в предыдущей день объявления солидарности, состояние войны между США и державами оси считает действительным и относительно Венгрии.

США не приняло объявление венгерского правительства, считая его результатом давления со стороны Германии. Действительное объявление войны со стороны США следовало лишь летом 1942 г., когда по требованию Германии (переговоры Рибентропа и Кейтеля в Будапеште в январе) значительная часть венгерской армии была отправлена на советский фронт. Причиной данной ситуации было поражение немцев под Москвой. 7-го апреля 1942 года США через швейцарского посла в Будапеште послали ноту венгерскому правительству, в которой сообщалось, что в случае, если США не получат срочного уверения в том, что Венгрия не оказывает военной поддержки державам оси, объявят войну Венгрии. Ответ венгерского правительства был отклоняющим и поэтому 5-го июня 1942 года по предложению президента Рузвельта конгресс США объявило существование войны между Венгрией и США.

a successful termination, all of the resources of the country are hereby pledged by the Congress of the United States. — Approved, June 5. 1942.”

GY. JUHÁSZ

L'OUVERTURE DES HOSTILITÉS ENTRE LA HONGRIE, LA GRANDE BRETAGNE ET LES ÉTATS UNIS DE L'AMÉRIQUE

Résumé

Lorsqu'en juin 1941 la Hongrie assumait sa part à elle à l'attaque dirigée contre l'Union Soviétique, nombreux étaient ceux qui dans la vie politique se laissèrent bercés par l'illusion qu'une participation active dans la guerre limitée à l'Union Soviétique n'entraînerait pas l'ouverture des hostilités avec les puissances occidentales. Cependant il devint évident sous peu que cette conception se fonda sur un calcul nettement erroné.

La faillite essuyée en août 1941 par le Blitz lancé contre l'Union Soviétique n'en resta pas moins évidente, alors que les espoirs du gouvernement hongrois qui, par des forces relativement restreintes engagées contre l'Union Soviétique, croyait racheter la bienveillance de l'Allemagne et garder intacte les forces armées hongroises, ne tardèrent pas de se dissiper, eux aussi. A partir de l'été 1941 les aspirations de commandement allemand, lesquelles coïncidèrent grosso modo avec les objectifs de l'état-major hongrois — à savoir que des forces de plus en plus considérables soient engagées dans la guerre contre l'Union Soviétique — devinrent caractéristiques à partir de l'été 1941 quant aux relations germano-hongroises. Compte tenu de ces objectifs les négociations directes d'ordre politique et militaire ne cessèrent de se poursuivre, négociations marquées de temps à autre de vagues promesses et de menaces brutales de la part des Allemands. C'est dans ce climat qu'ont eu lieu entre le 7 et le 10 septembre 1941 des pourparlers entamés par Horthy et Bárdossy au Grand Quartier Général qui eurent pour résultat l'envoi au front de nouvelles unités hongroises.

Les contours d'une coalition anti-hitlérienne créée par les grandes puissances commencèrent à se dessiner dès l'été 1941. Au point de vue de l'union et de la coopération des grandes puissances rassemblées — malgré des divergences de vue — dans une coalition, c'étaient les intérêts communs d'une lutte à mener contre les puissances de l'Axe et leurs alliés qui prédominaient, ce qui n'était pas sans influencer sur les rapports existant entre la Hongrie et les puissances occidentales. Après son entrée en guerre contre l'Union Soviétique la position de la Hongrie ne fit que se détériorer en Angleterre, malgré que le gouvernement anglais témoignât d'une certaine réserve à l'égard de cette sollicitation de l'Union Soviétique qui voulait que la Grande Bretagne déclarât le plus tôt possible la guerre aux pays satellites et entre eux à la Hongrie.

En résultat des négociations engagées successivement entre les gouvernements soviétique et anglais le 29 novembre 1941 ce dernier signifia un ultimatum à la Hongrie (à la Roumanie et à la Finlande) dans lequel il somma le gouvernement hongrois de faire cesser jusqu'au 5 décembre toutes les opérations militaires et de retirer ses troupes des territoires soviétiques, car au cas opposé il ne tardera pas de lui déclarer la guerre. La réponse hongroise étant négative l'état de guerre entre la Grande Bretagne et la Hongrie survint le 7 décembre 1941 à zéro heure.

Quelques jours plus tard, par suite de l'attaque lancée par les Japonais contre Pearl-Harbour l'Allemagne et l'Italie se déclarèrent être en état de guerre avec les États Unis de l'Amérique. C'est le jour même, où sur la proposition de Bárdossy, le gouvernement hongrois publia une déclaration dans laquelle il exprima sa solidarité à l'égard des puissances de l'Axe et rompit les rapports diplomatiques avec les États Unis. La déclaration était conçue de manière à ne pas préciser nettement l'état de guerre, mais qui au cas échéant pouvait, en effet, le signifier. Loin d'être satisfaits des mesures prises par le gouvernement hongrois les gouvernements allemand et italien ne tardèrent pas d'exiger par la voie diplomatique la déclaration de l'état de guerre. Cédant à la pression Bárdossy finit par informer le 12 décembre le ministre des États Unis en Hongrie qu'en conformité des principes de la déclaration de solidarité publiée le jour précédent il considère l'état de guerre existant entre les États Unis et l'Allemagne comme étant valable pour la Hongrie aussi.

Le gouvernement des États Unis refusa de prendre bonne note de la déclaration du gouvernement hongrois l'estimant comme étant faite sous la pression des Allemands. L'ouverture effective des hostilités de la part des États Unis est survenue en été 1942 dans une situation où sur les sollicitations des Allemands (négociations poursuivies à Budapest par Ribbentrop et Keitel) une notable partie de l'armée hongroise fut envoyée au front soviétique, situation accomplie par suite de la défaite essuyée par les Allemands auprès de Moscou. Par l'entremise du ministre de Suisse en Hongrie les États Unis remirent le 7 avril 1942 une note à la Hongrie qui lui fit savoir qu'au cas où le pays se refuserait à leur garantir sans plus tarder de ne plus fournir de l'aide militaire aux puissances de l'Axe le gouvernement des États Unis ne manquera pas de lui déclarer la guerre. La réponse du gouvernement hongrois restant dans la négative, sur la proposition suggérée par le président Roosevelt le congrès des États Unis déclara le 5 juin 1942 l'état de guerre entre la Hongrie et les États Unis.